

TÁJÉKOZTATÁS

Szent Gellért, másképp Szent Bernát, valamint a Bold. Szűz állítólagos csanádi apátságai iránt, tekintettel a csanádi régi romokra s a szándékolt ásatásokra *).

TANULMÁNY.

IRTA

Dr. Ortway Tivadar.

I.

Már gyakrabban állott be az eset, hogy a történetirodalomnak legközlékenyebb s rendszerint legmegbízhatóbb forrásai, az okiratok, jelentékeny zavarra szolgáltatottak okot, ámbar utóbb meglepéssel tapasztalhattuk, hogy e zavart is felismerte a körütekintő, egybevető kritika. Mégis a legérdekesebb esetek kétségen kívül azok voltak, midőn az okiratok okozta tévedések időhaladtával önmaguktól, vagy egyéb synchron, avagy közeli oklevelekből s illetőleg kutforrásokból lőnek kiderítve és helyreigazítva.

Egy ily igen érdekes esetre akarunk jelen sorainkkal is figyelmeztetni.

Hazai történetirodalmunk terén ugyanis nagyon gyakran találkozunk egy állítással, mely, tekintve irodalmi közelfogadottságát, sőt az egyház-hierarchiai életben folyton előkerülő alkalmazását, valamint diplomatikai bizonyítékát, melyen közelfogadottsága és alkalmazása nyugodni látszik, legkevésbé sem sejtetné, hogy ez állítás valósággal egy erősen kiáltó anachronismust rejt magában.

Az állítás az : *hogy a fényes múltú Csanád, egykori püspöki székvárosban egy szent Gellértről címzett önálló monostoros apátság létezett, mely másképp Sz. Bernát apátságának is neveztetett volna.*

Állították azt nemcsak honi történelmünk universalistái és specialistái; előkerül az nemcsak encyclopädikus munkáinkban ¹⁾, hanem állhatatos következetességgel hirdeti az

*) E kutforrásszerű s jobbra történeti érvelésen alapuló tanulmány e helyen való közzétételére merő *archaeologiai* indok határozott. Halljuk ugyanis, hogy a »Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat« kebelén belül egyes buzgó szakbarátok azon eszmével foglalkoznak, hogy Csanád területén ásatásokat eszközöljenek, melyek alapján aztán nagyobb mérvű történet-régészeti nyomozások lehetségesítenének. Főleg a régi egyházi épületek, mint a csanádi Szent János, Sz. György, Sz. Gellért vagy Sz. Bernát s a Bold. Szűz monostora, illetőleg egyháza alapfalainak felkutatása fogná törekvésük célját képezni. Lehetetlen ugyan e tudományos törekvést nem üdvözlünk, de másrészt ép oly lehetetlen nem figyelmeztetnünk is, hogy az egyesek és a társulatok buzgalma el ne felejtse, miszerint az ily topographi nyomozást mindig a theoretikus forrástanulmánynak kell megelőznie. *E nélkül még legtöbb esetben pénz és fáradság egyaránt meddővé vált.* Tehát ily szempontból közöljük itt a jelen cikket is, melynek feladata e zavaros történeti kérdést az arachaeologiai nyomozás érdekében kimerítő apparatussal tisztába hozni s megmutatni, hogy ha már ásni és kutatni akarunk, mit lehet ásva kutatni, nyomozni. Ajánljuk azért igénytelen sorainkat főleg délmagyarországi lelkes szakbarátaink figyelmébe !

¹⁾ L. Fuxhoffer : *Monasteriologia* II. 201. — Oltványi István : *Annales Venerabilis Capituli Cathedralis Ecclesiae Csanadiensis*. MSS. §. XXIII. — Oltványi Pál : *A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története*. Szeged, 1867. 92. l. *Egyetemes Magyar Encyclopädia*. VII. köt. 129. lap.

Csanádmegye egyik hivatalos kiadványa, a tiszti névtár, a *Schematismus Cleri Dioecesis Csanadiensis*¹⁾ és ennek nyomán aztán a többi egyházi és polgári schematismus is.²⁾

Legeredetibb azonban az, hogy a *Sz. Gellértről* vagy *Sz. Bernátról* nevezett csanádi apátság címzetes méltósága az apostoli fejedelem által, a vallás- és közoktatási miniszter előterjesztése folytán adományoztatni szokott, amint tényleg ez idő szerint e címzetes apátságot *Pájer Antal*, egri főegyházmegyei kiérdemült alesperest és jászapáti plébános viseli³⁾.

Hozzá kell még függeszteni, hogy írónk legnagyobb része és a schematismusok egyáltalán ez apátságot határozottan megkülönböztetik valamennyi egyéb csanádi és csanád-egyházmegyei apátságtól, prépostságtól s illetőleg káptalantól: ugymint *Sz. György* vitéz és vértanú csanádi káptalanától s illetőleg prépostságától; a *Sz. Üdvözítőről* nevezett csanádi társas káptalantól; ker. *Sz. János* csanádi apátságától, a *B. Sz. Mária* csanádi egyházától; továbbá a *Sz. Mártonról* nevezett orodi káptalantól és prépostságtól, a *Bold. Szűz Mária* világosvári, bizerci vagy kizerei, egresi, pankotai, battai, szőregghi, a vituhai apátságoktól és a *Szent Mártonról* nevezett Solymos melletti bulcsi apátságtól⁴⁾. Kivételt tudunkra csakis egy hazai tudós tesz, *Batthyán* Ignác tudniillik, Erdély egykori nagy híré püspöke, ki azt azonosíthatónak gondolja az egresi *Bold. Szűz Mária* apátságával⁵⁾. A legujabb egyházmegyei *schematismus* pedig, mely a régiektől előnyösen az által különbözik, hogy a schematistikus registráláson kívül a történeti fejlődésre is kezd több tekintettel lenni, *Sz. Gellért* apátságát teljesen különválasztja *Sz. Bernát* apátságától, amarra nézve azt állítva, hogy az egy s ugyanaz *Sz. György* vértanu csanádi apátságával, mely utóbb *Sz. Mária* csanádi apátságának is nevezetett⁶⁾; emerre nézve pedig oda nyilat-

¹⁾ L. például a *Schematismus Cleri Dioecesis Csanadiensis pro Anno Domini 1873.* pag. 30—31. Egyébiránt — a mennyire tisztelt barátunk *Kasics* Károly csanád-egyházmegyei püspöki igató úr szíves tudósítása után tájékozhattuk magunkat — ez állítás e század elején került a Névtárba. Az 1801- és 1805-dik évben csak az *Abbatia S. Gerardi de Csanád* kerül elő, de az 1806-ikiban már olvassuk: *Abbatia S. Gerardi alias S. Bernardi de Csanád*, mely aztán így kerül elő valamennyi későbbi kiadványokban is.

²⁾ Így többi közt a Tiszaapáthi Imrik József által szerkesztett: *Egyetemes magyar-, erdély- és horvátországi katolikus egyházi Névtár, az 1864/5-ik évre.* Pest, 1864. II. évf. p. 205 és 366. Továbbá a Bosits Gábor által szerkesztett névtárban: *A Magyarországon létező egyházi és közoktatási hatóságok és tanintézetek tiszti Név- és Czimtára MDCCCLXXI. évre.* Budán, 1871. pag. 42.

³⁾ Az ezen apátsági címet időközönként viselők névsorára nézve az egyházmegyei *schematismusok* következőleg tájékoztatnak: 1801 *Abbatia S. Gerardi de Csanád vacat*; 1805 *vacat*; 1806 *vacat*; 1807 *vacat*; 1808 *vacat*; 1809 *vacat*, de egy hivatalos levelezési irományból kitetszik, hogy már 1809-ben az apátság címét *Tolnáj Ferencz* nyerte el; 1810 *Abbas S. Gerardi de Csanád, alias Bernardi Fanciscus Tolnáj*, Vicearchidiaconus et Parochus Kapuváriensis, Dioecesis Jaurinensis. Idem anno 1811, 1812 (hoc a. Cath. Eccles. Jaurinensis Canonicus Honorarius, nec non I. Cottus Soproniensis et Praedialis Sedis Nobilium de Vecse Tab. Jud. Assessor, V. A. D. et Par. Kapuvár nominatur), 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819 (ez évtől esztergommegyei tábl. ülnök) 1820, 1821, 1822 (ez évben Esztergom és Sopron megyék ülnökének mondatik), 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833. — 1834 *vacat*, 1835, 1836, 1837 *vacat*, de egy hivatalos levelezési iromány szerint már 1837-ben *Róka József*; 1838 *Abbas Josephus Róka*, Cath. Eccles. Csanád Custos et Canonicus Examinator Synodalis, S. Sedis Cons. et complurium I. Com. Tab. Jud. Assessor; 1839 idem, 1841 idem, 1843 idem, penes Lyceum et R. Gymnasium Temesvariense in re relig. et morum Commissarius Eppalis; 1846 idem, Lycei Temesvariensis Prodirector, 1847 és 1848 idem, szintűgy 1849 novemberig hivatalos levelezési irományok szerint; 1851 — 1855 *vacat*; de hiv. level. irományok szerint már 1855-ben *Limbeck Kereszt. János*; 1856 *Joannes Bapt. Limbeck*, Cath. Eccles. Albaregalensis Canonicus; 1857, 1858, 1859, 1861 idem, 1863 idem, Alba-Regal. Custos et Canonicus, In. Ord. Francisci Josephi Imp. Eques, SS. Canonum Doctor, Incl. Facultatis Jurid. penes Reg. Scient. Universitatem Pestanam Membr. Collegiat., Synod. Examen. Cons. Assess. 1865 idem és hivatalos levelezések szerint még ez évben *Pájer Antal*; 1866 *Antonius Pájer*, emer. V. A. D. Paroch. Jászapáthiensis in Archidioecesi Agriensi. Azóta folyton viseli az anachronistikus címet.

⁴⁾ L. a fent idézett munkákat.

⁵⁾ *Suspiciari licet* — írja ő — *monasterium hoc esse Abbatiam de Egres, quam Uladislaus confert cum Episcopatu, ut inquit, unitam.* (*Series Episcoporum Chanadiensium* p. 116 in *Sancti Gerardi Scripta et Acta*. Albo-Carolinae 1790).

⁶⁾ *Abbatia S. Georgii Militis et Martyris de Csanád, fundata est a S. Gerardo primo Episcopo Csan-*

kozva, hogy alapításának idejére és szerzőjére nézve mit sem tudhatni.¹⁾ Önmagának való sajátosságos ellenmondása azonban az, hogy midőn sz. Bernát apátságát önálló, a sz. Gellértől külön apátságnak mondja, a feliratban mégis csak a régi schematismusok szokásos címkifejezését használja: *S. Gerardi alias Bernardi de Csanád*, úgy hogy ilykép a zavart teljessé teszi.

Sajátságos végre, hogy nemcsak az általános és a speciális munkák, de maga ezen tiszti *Névtár* is mélyen hallgatnak *Kereszt. Sz. János* csanádi apátságáról, melynek címe tényleg nem él többé s adományoztatni sem szokott. Ki fog azonban legott derülni, mily sajátzerű kiforgatása mind ez a történeti valónak!

II.

Ha ugyanis az állítás alapját keressük, azt találjuk, hogy régibb irodalmi nyoma sehol sincsen. Kivételt képezhetne egyedül azon *Vita St. Gerardi*, melyet első ízben Wion adott ki Velenczében 1597-ben, utóbb — 1790-ben — a lunaelaci, másképp mondseei codex nyomán nagyobb kritikával Batthyán²⁾, majd ennél is nagyobb kritikai apparatussal 1849-ben Endlicher³⁾ s végül kitűnő magyar fordításban 1865-ben Szabó Károly⁴⁾. Ezen *Vita S. Gerardi* igaz, egyik helyt mondja, hogy »Erzsébet, Magyarország dicső király urának özvegye, miután bizonyos betegségéből Sz. Gellért érdemei által felgyógyult vala, azért azon úrasszony, hódolatból, melylyel azon Sz. Gellért iránt viseltetik vala, *Isten azon emberének monostorát épületekkel gyarapította*«⁵⁾. Tehát némileg mondhatni, hogy a *Szent Gellért-monostorról* való emlékezet nyoma már magában a *Vita*-ban fordul elő, csak hogy itt meg kell jegyezni, miszerint az életiratnak épen ezen végszaka már annak nem eredeti szerkezete. A XXII-ik fejezetnek a vége és az egész XXIII-ik fejezet, a legendának legrégibb másolati példányába, a bécsi császári könyvtárban létező egykori mondseei monostori codexbe, bizonyosan a XIV-dik század vége felé vagy később a leirók által igtatott

diensi, qui mox primis Episcopatus sui annis pro Religiosis Ord. S. Benedicti Csanadini Monasterium extruxit, eique Philippum abbatem praefecit. Diploma foundationis et caetera documenta, quae huc adtinent, iniuria temporum perierunt, ideo nec privilegia, nec bona, nec fata eius hodie sciri possunt. Id ex Gerardi Biographia constat, quod, ubi constructum fuisset Monasterium, S. Stephanus illud muneribus exornans, aram in honorem Dei Genitricis erexit, et collocato ante illam thuribulo duos ministros constituit curatores: ut odor thymiamatis nullo tempore decssset. *Atque hinc enatum videtur, ut Abbatia haec, quae primitus in honorem S. Georgii fundata est, jam S. Gerardi, subinde Abbatia B. M. V. serius vero hoc solo titulo nominaretur.* Aetate Ludovici I. Abbatiam hanc adhuc perstitisse, Gerardique corpus illic quievisse, testis est continuator Biographiae Gerardi; ad annum enim 1361 refert, Elisabetham Caroli regis viduam Monasterio S. Gerardi pretiosa ornamenta contulisse, et sepulchrum pro levandis Sancti Reliquiis fieri curasse. Quamdiu deinceps superstes manscrit, incertum est. Ex circumstantiis temporum conicere licet aut 1400, quo Gerardi corpus Venetias translatum est, aut brevi post intercidisse, si enim aliqua Regni Hungariae provincia, certe Csanadiensis, tamquam vicinior finibus turcicis, furori et rapacitati Barbarorum Saeculi XV. vel maxime patuit. (i. h. 30—31. ll.)

¹⁾ *Praeter Abbatiam S. Georgii* — folytatja más fejezet alatt — *aliam quoque sub titulo S. Bernardi Csanadini fuisse, ex Bulla Alexandri VI. qui 1493 eandem suppressit, discimus*; quando et quo Auctore fundata sit? nec hinc, nec aliunde constat. Bona eius episcopatus coniuncta sunt, domus vero fratribus ord. Minor. tradita, in comm. urbis Csanád excidio in perpetuas ruinas versa est. (u. o. 31. l.)

²⁾ *Acta Sancti Gerardi. Ex MS. Lunaelacensis monasterii nunc primum edita. Seu Legenda Maior.* Kiadva in *Sancti Gerardi Episcopi Chanadiensis Scripta et Acta hactenus inedita.* Albo-Carolinae 1790.

³⁾ *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana.* St.-Gallen 1849.

⁴⁾ *Emlékiratok a magyar keresztyénség első századáról.* Pest 1869.

⁵⁾ Domina Regina Elizabeth, relicta Caroli regis, Ungarie illustris domini, ex quo de quadam infirmitate sua per merita sancti Gerhardi convaluerat, ideo eadem domina ex devocione quam ad ipsum sanctum Gerhardum habebat, monasterium ipsius viri Dei in edificiis extendit. (*Vita S. Gerardi* cap. XXIII. Batthyánál: *Acta et Scripta* pp. 358—359. Endlichernél: *Rer. Hung. Monumenta Arpadiana* p. 233. Szabónál: *Emlékiratok* 87—88.)

toldalék¹⁾). Ezért közli azt Endlicher is az eredeti szerkezettől megkülönböztetve²⁾, s ennélfogva épen nem mondhatni, hogy maga a legrégibb életirat, mely történeti kutatóinknak is egyszersmind legrégiebbje, tanuskodnék a Sz. Gellért-apátságról. A mi pedig magát a középkori toldalékot illeti, ennek kifejezésében sem láthatni tulajdonképi bizonyítékot. Hiszen csak *Gellért monostora* említetik, a monostor szó pedig — mint későbbben tüzetesebben is látni fogjuk, — nem azonos mindig az apátsággal, s a leírók néhány századdal későbbben élve, már saját koruk nyelvén beszéltek s nem minden alap nélkül nevezhették a Boldogs. Szűz csanádi egyházát, **Sz. Gellért alapítványát Sz. Gellért monostorának**.

Ezen egyetlen egy helyet kivéve tehát sehol sem tudunk irodalmi nyomot, mely a Sz. Gellért vagy Sz. Bernát-apátságról szóló állítást támogatná. Még Pázmány bibornok is mit sem tudott róla, amint jegyzékében tényleg nem is említi fel azt³⁾. Van azonban más s az irodalminál látszólagosan mindenestre szilárdabb alapja, a mennyiben — mint eleve érintettük — *diplomatikai* alapra visszavezethető. Említik azt ugyanis Berengari Jakab és Bonofato Raymond pápai collectorok azon okiratban, melyet az általok Magyarországon 1332—1337 folytán szedett »collecta papalis«, vagyis a pápai dézsma felől kiállítottak⁴⁾. Ez iratban mondatik a többi között: *Nicolaus Abbas S. Gerardi* (solvit) *mediam marcam*⁵⁾. Egy másik okiratban pedig megneveztetik Márton, a csanádi Sz. Gellért-monostor apátja. Ez Nagy Lajos király okirata, mely 1380-ban kiadva, az apátság birtokviszonyainak rendezésére vonatkozik, s következőleg szól:

»Nos Ludovicus, Dei gratia Rex Hungariae, Poloniae, Dalmatiae etc. Memoriae commendantes tenore praesentium significamus, quibus expedit, universis: Quod religiosus vir, Dominus frater Martinus, *Abbas Monasterii Sancti Gerardi de Chanadino*, nostrae Maiestatis adeundo conspectum, conquestus extitit in hunc modum: quod nonnulli praedecessores sui Abbates et signanter frater Paulus Abbas dicti loci, praedecessor suus immediatus, diversas possessiones, piscaturas, et alia iura praedicti Monasterii, variis modis et pactis, ac obligationibus penisque adiectis mediantibus, diversis personis Ecclesiasticis et secularibus remittendo, assignando, impignorando, infeudando, et distrahendo, absque scitu et consensu regiae Maiestatis, ad quam verus dicti Monasterii patronatus spectare dignoscitur, ab ipso monasterio alienasset, in eiusdem monasterii et suum, fratrumque suorum grande praeiudicium atque damnum; supplicans nobis humiliter, sibi et eidem monasterio super his de opportuno prouidere. Nos igitur dicti fratris Martini Abbatis iustis supplicationibus misericorditer inclinati, et dicti monasterii diutinis incommodis et ruinis compassi, habita super praemissis vna cum Dominabus Serenissimis reginis, Genitrice et Consorte Maiestatibus charissimis, regnique Praelatis et Baronibus deliberatione matura, vniversas et singulas huiusmodi remissiones, assignationes, impignorationes, feudationes, distractiones et alienationes possessionum, piscaturarum et aliorum iurium

¹⁾ Szabó Károly az életirat magyar fordításához csatolt jegyzetében, i. h. 87. l. ¹⁾ jegyz.

²⁾ Ld. i. m. 233. lapon.

³⁾ L. *Appendix Secunda. De Religiosis Ordinibus*. Péterffy-nél: *Sacra Concilia Eccles. R. C. in Regno Hung. celebrata*. II, 273.

⁴⁾ *Decime Sexennales per Dominum Clementem PP. V. in Concilio Viennensi impositae, collectae in toto regno Hungariae ac Transilvaniae ab anno MCCCXXXII. usque ad MCCCXXXVIII. ab Jacobo Berengarii et Raimundo de Bonofato Collectoribus*. Theinernél: *Vetera Monumenta Historica Sacram Hungariam Illustrantia*. Róma 1859. I, 556—558.

⁵⁾ U. o. 563. l.

reddituum et prouentuum quorumcunque monasterii antedicti, per praelibatos Abbates eiusdem loci quouismodo, quibuscunque personis absque nutu et consensu, vt praefertur, regiae Maiestatis factis hactenus et contractis, simul cum litteris quibuscunque formis, expressione verborum confectis, et in eisdem expressis de plenitudine nostrae regiae potestatis cassamus, annihilamus, vsque vnicum reuocamus; dantes et annuentes praenotato fratri Martino Abbati praemissa quaeuis iura a dicto Monasterio, vt superius exprimitur, alienata et distracta libere, et absque vllo grauamine iuris ordine, requirendi facultatem. Datum Budae Sabbatho proximo ante Dominicam Ramis Palmarum. Anno Domini M.CCC octuagesimo.«¹⁾

Egyebütt okiratainkban hasztalanul nyomozzuk nevét.

A mi pedig másik névváriánsát illeti, Batthyán volt az, ki arra legelőbb figyelemzetett. A római acták között kutatva, rátalált azokban *Sz. Bernát* apátságára. Nevezetesen VI. Sándor pápának egy 1493-ban kelt s az akkori esanádi püspökhöz intézett bullája említik azt e néven fel. A nevezetes okirat a következő :

Alexander Episcopus Servus Servorum Dei, ad Perpetuam rei memoriam.

»Divina disponente Clementia etc. Sane cupientes, ut dilectus Filius Lucas Electus Chanadiensis, qui hodie a vinculo, quo Ecclesiae Bosnensi, cui tunc praeerat, tenebatur, de Fratrum Nostorum consilio, et Apostolicae potestatis plenitudine absolventes, ad Ecclesiam Chanadiensem, tunc certo modo Pastoris solatio destitutam, Apostolica duximus auctoritate transferendum, praeficiendo eum illi in Episcopum, et Pastorem, ut pro tempore existens Episcopus Chanadiensis commodius sustentetur, et statum suum juxta Pontificalis exigentiam dignitatis et decentius tenere possit, de alicujus subventionis auxilio providere, habita super hoc cum eisdem Fratribus deliberatione matura, *omnia, et singula bona immobilia, ac possessiones olim Monasterii Sancti Bernardi Chanadiensis, Ordinis S. Benedicti*, quod hodie etiam certo modo vacans, illiusque nomen, et ordinem, ac dependentiam, si qua fit, de Fratrum praedictorum consilio, penitus suppressimus, et extinximus, illudque Fratribus Ordinis Minorum de observantia nuncupatorum pro eorum domo perpetuo, ad instar aliorum dicti Ordinis Minorum domorum, concessimus, de simili consilio Auctoritate praedicta ab illo separamus, et dividimus, illaque, ac eorum fructus, redditus, et proventus, qui quinquaginta florenorum auri de camera, secundum communem aestimationem, valorem annuum, ut accepimus, non excedunt, Mensae Episcopali Chanadiensis dicta auctoritate etiam perpetuo applicamus, appropriamus, et assignamus. Ita quod liceat Lucae Electo, et pro tempore existenti Episcopo Chanadiensis predicto, per se, vel alium, seu alios corporalem possessionem bonorum praedictorum propria Auctoritate libere apprehendere, et perpetuo retinere, illorumque fructus, redditus, et proventus in suos, et mensae praedictae usus, et utilitatem convertere, cujusvis licentia super hoc minime requisita, Non obstantibus constitutionibus, et ordinationibus Apostolicis, statutis, et consuetudinibus dicti ordinis Sancti Benedicti, juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, ceterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae separationis, divisionis, appropriationis, et assignationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem Omnipo-

¹⁾ Eredetije a királyi kamarai levéltárban. Felvette gyűjteményébe Hevenesi Tom. LXV. sub SS. pp. 201. et seq. Innen közölte Fejér: *Cod. Dipl.* Tom. IX. Vol. V. pp. 372—374. CC. db. (V. ö. azonkiv. *Fuchsoffer-Czinár: Monasteriologia* II, 229.)

tentis Dei, ac Beatorum Petri, et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursum. Datum Viterbii Anno Incarnationis Dominicae Millesimo, quadringentesimo, nonagesimo tertio. Pridie Nonas Novembris. Anno secundo.«¹⁾

És ime ezen okmányra helyezkednek aztán iróink, mint alapra, nem kutatva bővebben a dolgot, sem meg nem vizsgálván az idézett pápai bulla e tekintetbeni hitelességét, valamint teljesen figyelmen kívül hagyva az erre vonatkozó többi okmányt. Még azon állítást sem feszegették, mely a két különböző okirat említette apátságát egymással azonosította, s *egynek* hirdette.

E tényállással szemben most természetesen az a kérdés támad:

Először : *Mennyiben képezhetnek eme diplomatikai érvek Sz. Gellért s illetőleg Sz. Bernát csanádi apátsága történeti létezettsége mellett pozitív, dönthetlen bizonyítékot?*

Másodszor : *Egy s ugyanazon apátságra vonatkoznak-e a hazai és római okiratok? s ha igen, melyik a két nevezett közül a tulajdonkép történelmileg megállapítható? Végre*

Harmadszor : *Megegyeztethetők-e az erre vonatkozó adatok egymással s valamenynyien magával a történeti valóval is?*

III.

Megvalljuk, hogy ha I. Lajosnak fennebb közlött 1380-dik évi okirata mellett reánk esetlegesen egyéb diplomatikai érvek fenn nem maradtak volna, kénytelenek lennénk az abban előforduló Sz. Gellért-apátságot, mint megállapított történeti tényt ellenmondás nélkül elfogadni. A történeti érdek szerencséjére azonban birunk oly okiratokkal, melyek e tekintetben a való historicumot teljesen felderítik, minden kételyt határozottan eloszlatnak s az anachronismust napnál világosabban feltüntetik.

Ez okmányokból látni lehet, hogyan értsük ama fentidezett 1380-dik évi diplomát?

Nagy Lajos okiratában ugyanis — mint láttuk — tudtára adatik mindenkinek, hogy Frater Márton apát úr, a *csanádi sz.-Gellért monostor apátja*, panaszkodva járult a király elé monostora elharácsolt birtokai ügyében s ez okmányban jelen kérdésre vonatkozólag természetesen az a fődolog, hogy a panasztevő Márton *Abbas Monasterii Sancti Gerardi de Chanadino*-nak mondatik.

Azonban legott teljesen más értelmet nyer a dolog három hiteles másik okirat által.

Az egyik Széchi Frank országbíró oklevele, melyet ő 1397-ben, tehát 17 évvel később állított ki.

Ez oklevél a következő :

»Nos Comes Frank, filius Lodomeriae Bani, de Szechen, Judex Curiae Serenissimi et Magnifici Principis Domini Sigismundi, Dei gratia Inclyti regis Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Marchionisque Brandenburgen. etc. Memoriae commendantes tenore praesentium significamus quibus expedit vniuersis : Quod nobis trigessimo sexto die octauarum Festi beati Michaelis Archangeli vna cum regni Nobilibus, pro faciendo causantibus

¹⁾ Ex Registrat. Libro X. anni II. Alexandri PP. VI. pag. CLXVII. Batthyán : *Series Epopor. Chanadiensium*, pp. 115—116. in *Actis et Scriptis S. Gerardi*.

moderatio Judicio, in sede nostra Judiciaria sedentibus, *Vir religiosus, Dominus Frater Emericus Abbas Monasterii Beatae Virginis de Chonadino*, personaliter ad nostram veniens praesentiam, exhibuit nobis quasdam Literas Domini Ludouici, pridem similiter regis Hungariae tenoris infrascripti; petens nos, vt tenorem earundem Literis nostris privilegialibus inseri, et transcribi faciendo, sibi dare dignaremur ad cautelam; quarum tenor talis est: Nos Ludouicus stb., mint fentebb. Nos itaque iustis ac legitimis petitionibus dicti Domini Abbatis annuentes, praescriptas Literas ipsius Domini Ludouici regis praesentibus Literis nostris Privilegialibus pendentis sigilli nostri authentici munimine roboratis inseri, transumique, et transcribi faciendo, eidem Domino Abbati duximus concedendas, communi Iustitia suadente. Datum in Wissegrad sexta die termini praenotati. Anno Domini MCCCXCVII-o.«¹⁾

Ez oklevélben tehát már az *Abbas Monasterii Beatae Virginis de Chonadino* említették, ki azon kérelemmel járult az országbíró elé, hogy erősítené meg újból s írná át Nagy Lajosnak 1380-ik évi okiratát!

Egészen hasonlóan mondja ezt ugyanazon Frank országbírónak 1402-dik évi okirata, mely következőleg hangzik:

»Nos Comes Frank, filius Konyae Bani de Széchen, Judex Curiae Serenissimi et Magnifici Principis Domini Sigismundi Dei gratia, Inclyti Regis Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Marchionisque Brandenburg etc. Memoriae commendantes tenore praesentium significamus quibus expedit vniversis. Quod nobis trigesimo sexto die Octauarum festi Beati Michaelis Archangeli vna cum Regni Nobilibus, pro faciendo causantibus moderatio Judicio in sede nostra Judiciaria sedentibus, *Vir religiosus Dominus Frater Emericus Abbas Monasterii Beatae Virginis de Chanadino*, personaliter ad nostram veniens praesentiam, exhibuit nobis quasdam Literas Domini Ludouici, pridem similiter regis Hungariae, tenoris infrascripti; petens nos vt tenorem earundem literis nostris privilegialibus inseri et transcribi faciendo, sibi dare dignarem, ad cautelam, quarum tenor talis est: Nos Ludouicus, mint fentebb. Nos itaque iustis et legitimis petitionibus Domini Abbatis annuentes, praescriptas literas ipsius Domini Ludouici regis praesentibus Literis nostris priuilegialibus pendentis sigilli nostri authentici munimine roboratas inseri, transumique et transcribi faciendo, eidem Domino Abbati duximus concedendas communi iustitia suadente. Datum in Visegrad sexto die termini praenotati. A. D. M-o Quadringentesimo Secundo«²⁾

De az orodi káptalannak azon átirata is, melyet az 1412-ben *Miklós* apát kérelmére, ki úgy látszik a Frank okleveleiben említett *Imre* apátnak utóda volt, annak számára kiállított, ugyanazt bizonyítja. Ez átirat ugyanis a következő:

»Capitulum Ecclesiae Orodensis, Omnibus Christi fidelibus praesentibus pariter et futuris, notitiam praesentium habituris, salutem in salutis largitore, ad Universorum notitiam harum serie volumus peruenire: quod ad nostram perso-

¹⁾ Az okmányt az orodi káptalannak 1412-ik évi átiratából, mely a kamarai levéltárban őriztetik közölte Fejér: *Codex Diplom.* Tom. X. Vol. VIII. pp. 435—436. CCXX db. Megvan Hevenesinél Tom. LXV. sub SS. p. 201. s v. ö. Czinárral: *Index Alphabeticus* p. 88.

²⁾ Az orodi káptalannak eredeti átiratából közölte Fejér: *Cod. Dipl.* Tom. X. Vol. IV. pp. 180—181. LXXIII. db. Előfordul Hevenesinél i. h.

naliter veniens praesentiam Dominus Frater Nicolaus, Abbas Monasterii Beatae Mariae Virginis de Chanadino, exhibuit nobis quasdam literas viri magnifici, condam Comitum Frank filii Konye Bani, de Zechen, tunc Judicis Curiae Domini Sigismundi Dei gratia Inclyti regis Hungariae, continentes in se tenorem quarundam Literarum Excellentissimi Principis Domini Ludouici Regis felicis recordationis, tenoris infrascripti petens nos, vt tenorem earundem Literis nostris priuilegialibus inseri et transcribi faciendo, sibi dare dignemur, vberiore ad cautelam, Quarum quidem tenor talis est: Nos Comes Frank, filius Konyae Bani stb., mint fentebb. Nos igitur iustis et legitimis petitionibus annotati Domini Fratris Nicolai Abbatis annuentes, praedictas Literas ipsius Comitum Frank praesentibus literis nostris priuilegialibus pendentis sigilli nostri authentici munimine roboratas inseri, transumique et transcribi facientes, eidem Domino Abbati duximus concedendas, communi iustitia suadente. Data est haec transcriptio per manus Magistri Emerici Lectoris, socii et concanonici nostri, octauo die festi Omnium Sanctorum. Anno Domini MCDXII. Praesentibus honorabilibus et discretis viris Dominis Stephano Cantore, Andrea Custode, Magistris Jacobo de Naglak, Simone et Joanne, caeterisque Canonicis et fratribus nostris in Dei Ecclesia salubriter existentibus.« L. S.).

Igy tehát — mint láthatni — ugyanazon monostor, melyet I. Lajos király Sz. Gellért csanádi monostorának nevez, Széchi Frank országbíró, valamint az országos hitelességű orodi káptalan, megegyezőleg a *Boldogságos Szűz csanádi monostorának* nevezik s ezért kétségtelen, hogy Bubek Detrik nádornak 1400-ban kelt s illetőleg a budai káptalannak általa hivatolt 1398-diki okiratában előjövő *csanádi Bold. Szűz Mária-apátság* ugyancsak az általunk nyomozottal azonos²⁾.

¹⁾ Fejér: *Cod. Dipl.* Tom. X. Vol. V. pp. 367—368. CLXVII. db. Megvan Hevenesinél is. i. h.

²⁾ Ezen okiratokat ugyancsak Fejér közli, bár mint maga is megjegyzi »ex apographo admodum mendoso.« (*Cod. Dipl.* Tom. X. Vol. II. pp. 819—825. CDXI. db.) A nádor okirata a Takson és Nemeg (Alsó-Némedi) közti határigazolásra s illetőleg a budai káptalani okirat által említett azon birtokátengedésre vonatkozik, mely a csanádi apát és Péter váci püspök között történt meg. Mondatik amott, hogy a »possessio (Nemegh) ipsi Domino Episcopo a Domino Abbate Ecclesiae Chanadiensis per formam camby fuisse de voluta« és hogy »ipseque Dominus Episcopus super praemissa cambiali permutatione litteras haberet efficaces, et ibidem in omnium documentum quasdam litteras Capituli Budensis Ecclesiae privilegiales, alphabeto interceisas, die Dominico proximo ante festum Visitationis Virginis glorio-sae Anno Domini M. CCC. XC. VIII. confectas nobis demonstraui, exprimentes, quia Venerabili viro quondam Patre Domino nostro Episcopo Ecclesiae Vacien-sis ab vna, parte vero ex altera religioso viro Domino Fratre Mathia, Abbate Monasterii beatae Virginis de Chanadino personaliter ad praesentiam Capituli aduenientibus, pro eorumdem consensu extitisset reuelatum in hunc modum: quia ipsi matura deliberatione inter se prachabita, pro perennalibus, ad commodioribus ipsorum partibus, et vsibus consequentibus, in quibusdam ipsorum possessionibus infra annotandis, huiusmodi ordinationem, et concambium in alium durabiles fecissent et ordinassent, quia praefatus Dominus Frater Mathias Abbas quondam suam dicti Monasterii possessionem, totalem, Nemegh apellatam in comitatu Pesthiensi adiacentem, cum omnibus suis vtilitatibus, vtilitatumque integritatibus ac pertinentiis vniuersis, terris cultis, et incultis, arabilibus, fimatis campestribus, syluis, nemoribus, pratis seu foenilibus, virgultis, aquis, aquarumue curtibus, Ecclesia in eadem constructa — aliique cunctis vsibus et proprietatibus, quouis nomine vocabuloque vocitatis, ad eandem ondique de iure, pertinentibus, sub suis veris metis et antiquis, quibus eadem per ipsum et per priores suos possessores tenta fuerunt et possessa, praefato Domino Petro Episcopo Vacien-si et suo Capitulo, ac successoribus Episcopis vniuersis titulo cambiali dedisset, assignasset et contulisset, nec non Capitulo praenotato iure perpetuo, et irreuocabiliter tenendam, possidendam, et habendam. Cuius quidem ipse dans petitis apud quamdam syluam et dioecesis sui episcopatus possessionem Sytua vocatam in Comitatu Chanadiensi prope Morisum existentem, cum omnibus suis vtilitatibus et pertinentiis vniuersis, rebusque omnibus, vsibus et prouentibus ac pleno dominio, modo simili sub suis veris metis et antiquis per ipsum possessis, nec non centum florenos, eorum quemlibet centum denariis prius et simpliciter numerando, ac viginti equos equatiales, decem sine poledris earum, et alias decem cum poledris quinque pariter poledris vaccis, et aliis quinque foetus suos producentibus, nec non vnum equum emmissarium, vulgo Mény nominatum, in additamentum et supplementum concambii possessionis Situa antelatae, similiter per modum concambii et permutationis, praenominato Domino Mathiae Abbati et suo monasterio antedicto dedisset, assignasset et contuli-

Igy aztán czáfolhatlanul világos, hogy a két különböző nevezett alatt egy s ugyanazon monostor értetik és hogy ennél fogva valóságos anachronismus, ha íróink a két kifejezés alatt két, egymástól független, külön monostort értenek s létezettnek állítanak.

Ez hazai okiratainkra nézve.

A mi pedig a római diplomákat illeti, a pápai collectorok tizedjegyzékét és VI. Sándor pápa bulláját, melyre Batthyán támaszkodik, röviden csak ezt jegyezhetjük meg. Berengari Jakab és Bonofato Raymond szintén csak koruk beszéd módját használták ép úgy, mint a *Vita*-nak folytatói. A jegyzékekben előjövő elnevezés tehát ugyanannyit bizonyít, mint a legenda kifejezése: *vagyis épen nem bizonyítja azt, hogy Csanádon egy Sz. Gellértről elnevezett apátság létezett volna*. Az a Miklós apát, kitől ők fél márkát kaptak tizedül, valósággal történeti személy, de midőn őt a *Sz. Gellért-monostor apátjának* nevezik, csak azt láttatják, hogy az a monostor, melynek említett Miklós apátja volt, azon időben közönségesen ilykép volt elnevezve. Később lesz alkalmunk kimutatni, hogy bizonyos tekintetben ez elnevezés nem is volt helytelen. Helytelenné csak akkor válnék, ha akként magyaráztatnák az, *mintha Csanádon egy Sz. Gellért tiszteletére fennállott s neki dedicált apátság létezett volna*.

VI. Sándor bullájára nézve ellenben azt jegyezzük meg, hogy ha maga ezen okirat ellen, melyet — mellesleg legyen mondva, Theiner nem közöl — nincs is kifogásunk, igen is lehet kifogásunk az abban előforduló elnevezés ellen. Ez lehet tényleg a szórakozott leirók egyszerű tollhibája; lehet egyszerű de eredeti névösszezavarás, de lehet végre magának Batthyánnak is téves olvasása. A pápai okiratok amúgy is feles példát mutatnak a *névtorzításra* nézve s valamint ugyanazon VI. Sándor egyik bullája többi közt a »Monasterium Petri Waraidini« vagyis a *péterváradi »Wachiensis dioecesis«*-belinek mondja¹⁾ nyilván »*Bachiensis*« helyett: ép oly könnyen csúszhatott másik okiratába a »Monasterium Sancti Gerardi Chanadiensis« helyett a »Monasterium Sancti Bernardi Chanadiensis« is, hol tehát csakis két egyszerű betű képezi a különbséget. Két betű alapján pedig egyáltalán nem érezheti magát a lelkiismeretes történetíró feljogosítva egy apátság felidézésére akkor, mikor semmi alapítási okirata, de a lehető legcsekélyebb egyéb nemű, akár diplomatikai, akár merően historiai nyoma nincsen²⁾. És hogy másrészt a fogalmazók, a leirók és a másolók mily könnyen tévedhettek, arra nézve egy nagyon is plausibilis érvet láthatunk egy másik, későbbi püspök nevére nézve. A csanádi püspökök névsorában ugyanis van egy, kinek neve iránt ép az okiratok irmodorának ellentétességénél fogva még mai nap sem vagyunk tisztában. Pray *Salardus*-nak és *Galbardus*-nak írja³⁾, Gams *Gerardus*-nak és *Galardus*-nak⁴⁾, Palugyay⁵⁾ és Preyer⁶⁾ *Gellért*-nek, másként *Salárd*-nak, *Fejér*⁷⁾,

set in aeternum tenendam, possidendam et habendam“. Majd áttérve a határigazolási ügyre nemcsak *Mátyás csanádi apátot*, hanem annak utódát *Lukácsot, Dominum Lucam Abbatem Chanadiensem* is felemlíti több ízben. (V. ö. ezzel Fuxhoffer-Czinárt is. *Monasteriologia*. II. 229.)

¹⁾ Theinernél: *Vetera Monum. Historica*. II, 536. l. DCCXXII db.

²⁾ És ez igazságot elég érthetően fejezi ki Henszlmann is, midőn írja: »ezen később keletkezett sz. Gellért vagy Bernárd csanádi apátságnak templomáról oly keveset tudunk, hogy, bár Fuxhoffer-Czinár idézi egy 1493-ban kelt pápai bulla nyomán, maga is alig hiszi, mikép ezen egyetlen okirat nyomán, hajdani fennállására biztos következtetést lehessen vonni. (Archaeolog. Közl. VIII. I. 13. *) jegyz.

³⁾ *Specimen Hierarchiae Hungariae*. II, 294.

⁴⁾ *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*. p. 370.

⁵⁾ *Magyarország Leirása* IV, 359.

⁶⁾ *Monographie der Stadt Temesvár*. 113. l.

⁷⁾ *Codex Diplomaticus*. IX. I, 216 s lásd *Index*-ét is.

Czinár¹⁾ és Cherrier²⁾ *Gebhardus*-nak, a megyei schematismus pedig *Gerardus*-nak, alias *Salardus*-nak, *Gebhardus*-nak nevezi³⁾.) Batthyán kritikailag akarván a zavart tisztázni, a római okiratok alapján megtámadta Prayt, mert szerinte a nevezett okiratok folytonosan *Gebhard*-nak nevezik a püspöket s csakis valamelyik magyar poenitentiarius olvashatott *Gebhard* helyett *Salárdot*. Ez oknál fogva ő ugyancsak *Gebhard* nevezet alatt igtatta be a püspöket katalógusába⁴⁾. És íme Batthyán mégis határozottan tévedett, bár Fejér Codex diplomaticusában csakugyan mindenütt a *Gebhardus* névvel találkozunk. Azóta ugyanis az oratorianus Theiner is kiadta a vatikáni okmánykincseket, de ezek minden variatio nélkül a püspök nevét *Galhardus* de Carceribusnak hirdetik⁵⁾.

E példa, úgy hisszük, elég bizonyítékot nyújt, de saját specialis esetünkre nézve amellet még azt is tekintetbe kell venni, hogy VI. Sándor pápa kérdésben levő bullája 1493-ban nem valami új alapításu apátságról beszélhet, hiszen határozottan mondja: »*possessiones olim Monasterii Sancti Bernardi Chanadiensis, Ordinis Sancti Benedicti*,« már pedig, ha egy ősi apátságról, szólna, hogyan magyarazzuk meg azt magunknak, hogy a Vita S. Gerardinak épen azon zárrésze, mely XIV-ik vagy XV-ik századbéli toldalék, ezt egyáltalán meg nem érinti?

Ennek következtében kétségtelennek tartjuk, hogy a bullában előjövő Bernát-monostor azonos a Gellért-monostorral, ugyanazon Gellért-monostorral, melyet Berengari Jakab és Bonofato Raymond dézsmajegyzékekben, valamint I. Lajos király 1380-ik évi diplomájában említenek, következőleg ugyanazonos a Boldogságos szűz Mária csanádi monostorával, illetőleg egyházával is, és Batthyántól mindenesetre kritikátlan eljárás volt, midőn magát a bulla jámbor kifejezése által oly könnyen félrevezetteté, hogy aztán önmaga legyen a későbbi íróknak félrevezetője⁶⁾.

IV.

Ezt tudva, most már azon további kérdés merül itt fel, hogy két nevezet alkalmaztatván egy s ugyanazon apátságra, melyik e kettő közül a tulajdonkép történelmileg megállapítható?

Hogy e kérdésre felelhessünk, szükséges egy futó pillantatot vetni Csanád püspöki székhely vallási, illetőleg szerzetesi intézeteire, a mi a kérdést legott teljesen tisztázni fogja előttünk. Ezzel egyszersmind oly tévedéseket is ki fogunk igazítani, mint minő a Sz. György és a bold. Szűz csanádi apátságát vitató tan.

A legrégebbi s mondhatni egyszersmind a leghitelesebb adatokat Csanád-egyház-megye hajdani hitéletére nézve, a sokszor hivatolt »*Vita Sancti Gerardi*« szolgáltatja. —

¹⁾ *Index Alphabeticus* p. 520.

²⁾ *A magyar egyház története*. 191. l.

³⁾ *Schematismus Cleri Dioec. Csanadiensis* p. 9.

⁴⁾ *Series Episcoporum. Chanad.* i. h. 33 és kk. 11.

⁵⁾ *Vetera Monumenta Hist.* I, 612, 613, 615, 616, 619, 620, 625, 631, 632, 634, 643, 669, 675, 676, 679, 681, 712, 719, 752, 758. S mindehhez lásd „Csanád“ monographiánkat a *Tört. Adattár*-ban. III, 278, ¹⁾ jegyzet.

⁶⁾ Amennyiben pedig Batthyán — mint mondva volt — a Bernát-monostort az egresi apátsággal azonosítja, tévedése épen megfoghatatlan.

Ezen XI-ik századbéli kutforrás¹⁾ tehát Csanád városának monostoraira nézve is a legmegbízhatóbb tájékoztatást nyújtja; belőle értesülünk az aziránt, hogy a kezdetben Marosvárnak hívott Csanádon, még mielőtt Sz. István a Maros-Tisza-Dunaközre uralmát tényleg kiterjeszthetné, a bizanczi hegemonia által consolidált görög szertartású keleti kereszténység az egész alvidékre nézve gyűpontját bírta²⁾. A Viddinben keleti szertartás szerint megkeresztelt Ohtom, itt Keresztelő Sz. János tiszteletére monostort építtetett, apátot helyezvén bele görög barátokkal, az ő törvényök és szertartásuk szerint³⁾. És ez volt egyszerűen az egész vidék, Ohtom tartományának, egyedüli monostora⁴⁾, melyben utóbb azon hős keresztények testei lőnek eltemetve, kik Sz. István seregében a daczos dynasta ellen harczolván, a nagyősi csatasíkon elvérzettek⁵⁾.

Sajátságos mindenesetre a különböző nézet, mely magát irodalmunk terén ezen monostor neve és alapítása körül érvényesíté. Vannak írónk, kik szerint ezen monostor Sz. Györgyről volt elnevezve. Így állítja azt például Lányi-Knauz⁶⁾, és vannak másrészt írónk, kik szerint ez alapítás Sz. István engedelméből történt volna, csak hogy a veszprémi bazilita-apácák innen annál könnyebben juthassanak lelkészhez, sem mint a távoli Konstantinápolyból. Azonban mi alapon történik ez állítás? valóban meg nem mondhatjuk, s Bárány, ki e körülményt felhozza⁷⁾, ez iránt épen nem tájékoztat. Egy későbbi helyen inkább maga is elfogadja e tant⁸⁾. Mások szerint pedig Ohtom ez apátságot a görög császártól nyert engedély folytán alapította⁹⁾, de ez nyilván a legenda szavainak másodkézből vett értelmezésére, illetőleg a Wion-féle ronesolt szövegnek alapján állíthatott, a mely t. i. így hangzik: *accepta autem potestate a Grecis construxit monasterium*. Annyi bizonyos, hogy a helyes kiadási mondseei codex ez állítást távol sem támogatja s Wion olvasásától egészen elütő. Hiszen ebben ezt olvassuk: *Acceptit autem potestatem a Grecis, et construxit in prefata urbe Morisena monasterium*. De sőt voltak, kik magának Sz. Gellértnek tulajdonították egy, a Sz. János tiszteletére épült csanádi egyház alapítását¹⁰⁾; azért helyén van itt figyelmeztetni, hogy az érintett zárdai codex e tekintetben teljesen elosztat minden eszmezavart. Ez után indulva, biztosan mondhatni, hogy Csanádon nem létezett két oly egyház, melynek egyike Ker. Sz. János, másika pedig Sz. János tiszteletére lett legyen felszentelve, amaz Ohtom, emez pedig Sz. Gellért által

¹⁾ Horváth Mihály újabb keltezésével (*Magyarorsz. Tört. I, 127. l. 1) jegyz.) szemben v. ö. Katona: *Hist. Critica. I, 355 és 357.* — Kerékgyártó: *Magyarország művelődésének története. II. köt. I. füz. 52—53 ll.* — Toldy: *A magyar nemzet irodal. tört. I, 79.* Ortway: *Csanád* — közzétéve a *Történelmi Adattár III-ik kötetében 37. l.**

²⁾ *Tört. Adattár. III, 41.*

³⁾ *Acceptit autem potestatem a Grecis, et construxit in prefata urbe Morisena monasterium in honorem beati Joannis Baptiste, constituens in eodem Abbatem cum monachis Grecis juxta ordinem et ritum ipsorum.* (*Vita S. Gerardi* cap. X. Batthyánál: *Acta et Scripta*, p. 319. Endlichernél: *Monumenta Arpadiana. 215. l.*)

⁴⁾ *In eadem provincia aliud Monasterium istis temporibus non erat.* (*Vita S. Gerardi*, cap. X. Batthyánál: *Acta et Scripta* p. 323. Endlichernél: *Monum. Arpad. 217. l.*)

⁵⁾ *Corpora vero christianorum, qui ceciderunt in prelio, tollentes duxerunt in Mörös war, et sepelierunt in cimiterio S. Joannis Baptiste in monasterio Grecorum.* (U. o. i. f. és u. h.)

⁶⁾ Ohtom vajdáról — olvassuk nálok — ki Glád ivadéka volt, tudjuk, miként Bodonban görög szertartás szerint keresztelkedvén, Marosvárosban Sz. György görög monostort alapított. (*Magyar Egyháztörténel. I. 626. lap.*)

⁷⁾ *Torontál hajdانا. I. r. 89. l.*

⁸⁾ U. o. 138. l.

⁹⁾ Böhm: *Délmagyarország külön történelme. I, 80.* Wlad: *A román nép és ügye, 114. l.*

¹⁰⁾ L. Bárányt i. k. I. r. 92. l.

alapítva. A különböző íróknál külön templomokul jellegezett *János-egyház tehát egy s ugyanaz.*¹⁾

A város elfoglalásával azonban a monostor megszűnt a görög barátok tartózkodási helye lenni. István vezére, Csanád, ugyanis még a csata előtt megfogadta, hogy ha Isten őt Sz. György vértanu esedező közbenjárására, győzelemre segíti, azon helyen, melyen imádkozva, fogadalmát tette, kolostort építend, a mi utóbb úgy meg is történt; mert diadalt nyerve Oroszlánoson, Sz. György vértanu tiszteletére monostort emelt²⁾, s ide hozta Sz. János csanádi monostorából a görög barátokat apátjokkal együtt, helyébük Csanádra pedig benczéseket telepített³⁾.

Ez apátsági monostor képezte ezentúl — miután Sz. István itt a tartomány birtokbavétele után püspökséget alapított — a püspöki és a káptalani székházat; e monostor egyháza lett a püspöki és káptalani székesegyház, miután Chrodogang püspöknek Olasz- és Németországban általánosan divó szabályai szerint Csanádon is a püspök benczés káptalanbelieivel közös életet élt⁴⁾. Még helyét is kijelölhetjük ezen épületnek. Ott állott az, hol az 1868-ban lerombolt csanádi templomka állott, tehát hol jelenleg, más keletelés mellett, a díszes új plébániatemplom emelkedik fel. Itt állott valósággal a görög Sz. János monostor és egyház⁵⁾.

Kevéssel utóbb Sz. Gellért, csanádi püspök, az életirat tanuskodása szerint, új monostort emelt Csanádon, akár mivel a régi nem volt annyira tágas, hogy megfelelt volna az igényeknek, akár pedig mivel azt egyébkénti szükségletek kívánták⁶⁾. Ő az új

¹⁾ L. ehhez Henszlmann is, ki az ugyanazonosságot szintén kimutatja. *Archaeologiai Közlemények*. VIII. köt. I. füz. 13 l. s v. ö. *Tört. Adattár* III, 42. l. ¹⁾ jegyz.

²⁾ A legrégebbi okleveles emlékezet e monostorról a Csanádiaknak egy 1256-ik évi osztálylevele, melylyel e nemzetség az oroszlánosi monostort az egész nemzetségnek osztatlan birtokul főnhagyták. *Monasterium Oroslanus toti generacioni eorum commune esse asseruerunt.* (Szabó: *Emlékiratok* 66. l. ¹⁾ jegyz.)

³⁾ Post hec veniens Chanadinus ad locum, ubi leonem in sompnis viderat, in honorem beati Georgii martiris monasterium edificavit, introducens illuc memoratos Grecos monachos de monasterio beati Joannis Baptiste una cum Abbate . . . monasterium vero ipsorum Episcopo cum fratribus suis (a benczések) assignavit. (U. o. cap. X. XI. Batthyánál i. h. 324 és 326. ll. Endlichernél: i. h. 217 és 219.) Az ez esemény körül támadt irodalmi tévelyeket l. kiigazítva Csanád monographiájában. (*Tört. Adattár*, III, 97 — 99. ll.)

⁴⁾ L. Csanád, i. h. 101. l.

⁵⁾ Igen érdekesen constatálja ezt tudós Henszlmann Imre. Kiindulva azon tagadhatlan körülményből, hogy az 1868-ban lerombolt templomka a réginek alapzatán épült fel, bizonyosnak találja, hogy azon helyen csakis egy kisebbszerű apátsági templom állhatott. Semmi nyoma sem találtatott itt a mellékkapuknak, az előcsarnoknak, sőt még a toronynak sem, mi épen azt láttatja, hogy a sz. Györgyről címzett (utóbb épült) székesegyház alapzata nem itt nyomozandó. Sz. István korában a magyarországi székesegyházak jellegeként a négy tornyot kell tekinteni, de e helyen egyetlenegynék sem lévén alapzatnyoma, bizonyos, hogy csak alárendeltebb egyház állhatott itt. Igazolja azt továbbá a feltűnő kicsinység is, miután a lerombolt templomnak ür-hosszassága nem tett többet 71 bécsi lábnaál, egész ürterülete pedig 2130 □ lábnaál. Még jelentékenyen kisebb az 1869-ben felásott kalocsai székesegyház alapzatainál, daczára hogy ez épen nem tartozott a nagyobb székesegyházak közé. Már pedig a XI. század elején Csanád, mint régi római város, mindenesetre sokkal nevezetesebb hely volt az újabb Kalocsánál, s következetesen nagyobb, terjedelmesebb, nem pedig kisebb székesegyházat követelt; egészen eltekinthetve attól, hogy az újonan keletkezett keresztény vallás ép úgy volt veszélyeztetve Csanádon, mint Kalocsán, és hogy így amott is, mint itt, a székesegyházat erőd alakban kellett építeni, nehogy azt az ellenséges pogányhitű könnyű szerrel lerombolhassa. (*Archaeologiai Közlemények*. VIII, 13—19 és v. ö. *Tört. Adattár*. III, 102. l.)

⁶⁾ Crescente igitur numero fidelium, et clericorum, ecclesias vir dei per urbes singulas fabricabat, principale quoque monasterium, quod in honore beati Georgii Martiris ad litus Morosii construxit, sedem Morisenam appellavit. (*Vita S. Gerardi* cap. XIII. Batthyánál i. h. 331. l. Endlichernél i. h. 221. l.) Különben, hogy már legott kezdetben tervezte volt ennek felépítését, bizonyítja ugyancsak a *Vita S. Gerardi* azon szavakkal, hogy a püspök kánonokaival együtt a görögök sz. János monostorába költöztek, miszerint abban addig lakjanak, donec monasterium beati Georgii martiris perficeretur (cap. XI.) És így — mi tagadás benne — a tudós Henszlmann rosszul hibáztatja a különben sokszor tévedt Bárányt, midőn róla azt írja: „hibát követ el Bárány, midőn mondja, hogy a benedekrendi

monostort, hihetőleg ifjúkori emlékei folytán¹⁾ Sz. György vértanu²⁾ tiszteletére avatá fel s ez új monostorba vivé át káptalanját, ide helyezé át püspöki cathedróját és ez új monostor temploma lett innentől fogva a székesegyház. Ott állott az, hol manap a lerombolt templomkával párhuzamosan, éjszak felé a göröghitűek nagyobb mérvű temploma áll, amint tényleg ennek táján nagyobb építmények maradványai találhatók is³⁾. A püspök és káptalana által ott hagyott Kereszt. Sz. János-monostort pedig Fülöp apát foglalta el benézéseivel⁴⁾.

E monostor körül is furesa tévelyek harapództak el irodalmunk terén. Állították, hogy ezt *Csanád*, István vezére építette volna, mint Pető⁵⁾ és Timon, ki e mellett még a Vita S. Gerardira is hivatkozik, melyet oly értelmetlenül összezavar⁶⁾. Mások magának Sz. Istvánnak tulajdoníták alapítását, mint Fridvalszky⁷⁾ és későbbben Jerney⁸⁾, persze ép oly tévesen, mert hiszen a legenda félreismerhetlenül hirdeti, hogy Gellért és senki más a marosparti székesmonostornak alapítója, építője, mint azt különben Turóczy⁹⁾, Spangár¹⁰⁾, Szvorényi¹¹⁾ és mások is hirdetik. Még anachronistikusabb Oltványi István¹²⁾ és Oltványi Pálnak¹³⁾ azon előadása, hogy »két egyház volt Csanádon Sz. György vértanu tiszteletére szentelve: a székesegyházi és a csanádi Sz. György vértanu apátságának temploma, mely utóbbinak alapítási idejét Fuxhofferrel együtt¹⁴⁾ az 1035-dik évre

vendégek ezeknek (a görög barátoknak Csanádon üresen hagyott) zárdájába, mely a püspöknek is lakul szolgált, szállítottak addig, míg a csanádi sz. György tiszteletére emelt templom és monostor elkészült. (*Archaeologiai Közlemények*. VIII. k. I. füz. 13. l.)

¹⁾ L. Novák: Sz. Gellért csanádi püspök élete. Közzétéve Knauz: »Magyar Sion«-jában. III. 564.

²⁾ És nem Sz. Gergely, mint Vályi tanítja (*Magyarország Leírása* I. k. 369.) és maga az *Egyetemes Magyar Encyclopaedia* is. (VIII. 608.) — De nyilván Lányi-Knauz is nagy tévedésben van, midőn írja: »eleinte Sz. Iván, utóbb Sz. Gellért nevére avatott székesegyháza vala.« (*Magy. Egyháztört.* I. 314.) Igaz, hogy a Sz. Gellért nevére avatott székesegyház nem minden időre anachronistikus, de bizonyos az azon időre, melyről Lányi-Knauzék tulajdonkép szólnak. Sz. Iván székesegyháza megszűnván, Sz. Györgyé emelkedett fel, a mit épen tudósaink nem említnek.

³⁾ Ezekről Killer Frigyes, csanádi plébános, 1869. márczius 17-kén kelt levelében azt írja a csanádi ásatásokat vezető Henszlmannnak, hogy nemcsak e templom körül, hanem azon helyen is, mely a görögkeleti templom előtt, a görög-egyesült plébános udvarában fekszik, földalatti ürességet érezni s hogy az érintett udvaron sokféle alaku égetett régi téglák és kövek tanúsítják, hogy e helyen valamikor nagyobb szerű épület állott, t. i., mint Henszlmann hozzáveti, a Sz. György-székesegyház. (*Archaeologiai Közlemények* VIII. 14. l.) V. ö. azonkívül Jerney: *Magyar Tört. Tár* II. 42.)

⁴⁾ L. *Tört. Adatt.* III. 104.

⁵⁾ *Magyar Krónika*.

⁶⁾ Csanád vezéről mondja: Is enim Actomum hominem potentem, D. Stephano Regi repugnantem... praelio superavit, et ante institutum Episcopatum aedem Deo, Sanctoque illi Martyri ad amnem Maruu dedicavit. (*Imago Novae Hungariae*. II. 13. s hasonló mond in *Epitome Chronologica*. p. 4.) Nyilvánvaló, hogy ő az oroszlánosi monostort összetéveszti a csanádival, emezt tulajdonítva Csanád vezérnek a püspökség alapítására előtt, holott Gellért és nem Csanád által alapított, a püspökség megalapítása után és nem előtt.

⁷⁾ *Reges Ungariae Mariani* p. 12.

⁸⁾ Írja ugyanis: »A Sz. György vitéről címzett csanádi székes káptalannak... Sz. István királytól alapítását senki kétségbe nem hozza!« (*A magyarországi káptalanok és konventek, mint hielmes és hiteles helyek története*. Közzétéve a *Magyar Történelmi Tár* II-ik kötetében 42. lap 26. §.)

⁹⁾ Ad eandem Marusii fluminis ripam S. Georgio Martiri et Basilica grandis, et Abbatia Benedictina stabat, sanctum S. Gerardii opus, (*Ungaria suis cum Regibus*. I. 205.)

¹⁰⁾ Sz. Gellért... a többi között Sz. György templomát a Maros vize partján építi (Pető *Magyar Krónikájához* való Toldalék-ban 117. l.)

¹¹⁾ *Hist. Ecclesiast. Regni Hung. Amoenitates* I. 13.

¹²⁾ *Annales Ven. Capituli Cathedralis Ecclesiae Csanád.* Mss. §. XXII.

¹³⁾ A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak r. története. 90. l. 10. §.

¹⁴⁾ *Monasteriologia*. I. 199.

lehet tenni, de melynek javadalmaikat meghatározni nem lehet.« Szerinte »lehet, hogy a görög szerzeteseknek volt apátsági zárdájuk, kik a *szőreghibe* vitettek által (!), — idomított át, vagy nagyobbított meg s már a görögök birtokában is Sz. György nevet viselé e zárdá«¹⁾. Am ha írónk a mondseei codexxal rendelkezett volna, ily tévtanokat soha sem állíthatott volna, a mint épen Fuxhoffer-Czinár is ugyancsak e codex alapján ismerte fel e tévelyt²⁾. Hisz ez a forrás tisztán mondja, hogy a görög szerzetesek csanádi monostora Ker. Sz. János és nem Sz. György tiszteletére volt felavatva; továbbá hogy a görög kolostorból vitetett át a káptalan az újonépült Sz. György-monostorba, mely egy s ugyanaz azon egyházi és másik apátsági monostorral, melyeket Oltványi minden alap nélkül, mint külön-külön apátságokat különböztetett meg.

Egészen magáévá tette e tévelyt az *Egyetemes magyar Encyclopaedia* is,³⁾ melyben F. V. leginkább Oltványi előadására támaszkodva, szintén egy csanádi Sz. György vitézről czimzett székesegyházi káptalant s külön ettől egy csanádi Sz. György vitézről czimzett székesegyházi káptalant s külön ettől egy csanádi Sz. Györgyről nevezett prépostságot említ, bár mégis már azon megjegyzéssel, hogy az első kezdetben *valószínűleg* azonos volt az apátsággal.⁴⁾

De maga a legújabb egyházmegyei *schematismus* is teljesen összekuszálja az életirat világos közleményeit, mert a Sz. Gellért által alapított marosparti Sz. György-monostort oly apátsággként tünteti fel, melyet Gellért a *benczések számára alapított, kiket ebbe Fülöp apáttal elhelyezett*. Tehát nem a székeskáptalan volt ez, hanem egy külön apátság, mely utóbb Sz. Gellért s illetőleg a Bold. Szűz Mária apátságának is neveztetett.⁵⁾ A schematismus ennél fogva sajátságosan épen a legjobb alapra támaszkodva hirdeti a legfelszegebb történeti tanokat. Hiszen Sz. Gellért egyáltalán nem alapított *benczések* számára Csanádon monostort, mint tévesen Fehér Ipoly is gondolja⁶⁾, a Sz. György-monostort nem *benczések* számára, hanem *székesegyházi monostorul, püspöki és káptalani residencziául alapította* s a dolog e természetén mit sem változtathatott az az esetlegesség, hogy az abba bevitt kanonokok *benczések* voltak. Fülöp apát *benczés* előjáró volt, de nem Sz. György monostorában, hanem a görögök által elhagyott Kereszt. sz. Jánoséban.

Ugy látszik különben, hogy e tévedés alapjaul némikép Pázmány is szolgált, miután ő a maga *Appendix Secunda*-jában, a magyarországi *benczésekről* szólva, a csanádi sz. György *benczés* monostort is említi, melyet sz. Gellért püspök sz. István alatt *alapított*,⁷⁾ mit mindazonáltal csakis úgy lehet és kell értenünk, hogy a *benczések* után, kik kanonokokká lettek, neveztetett *benczés* apátságnak.⁸⁾

¹⁾ *Birtokviszonyok* 90. l. 10. §. a) jegyzet.

²⁾ U. o. 199—200 ll.

³⁾ VII. köt. 130. s kk. ll.

⁴⁾ Ha egyáltalán így beszélni lehetne, azt mondhatnók, hogy igen is volt Sz. Györgyről nevezett káptalan és prépostság, de csakis úgy értve azt, hogy e káptalan élén prépost állott, a mint az egyáltalán a káptalanoknál előfordul. De külön káptalant, külön személyekkel és ettől külön prépostságot saját káptalani személyzettel felvenni, merően téves állítás.

⁵⁾ A Schematismus állítását l. idézve fentebb 2. l. ⁶⁾ jegyzetben.

⁶⁾ *Egyet. Magy. Encyclopaedia*. VI, 85.

⁷⁾ *Appendix Secunda. De Religiosis Ordinibus, qui olim in Hungaria floruer.* Péterffynél: *Sacra Concilia Ecclesiae R. C. in Regno Hungariae celebrata*. II, 273. Felszámolva itt a *benczés* monostorokat, írja: *De Chánád, St. Georgii Martyris; fundata sub S. Stephano Rege a S. Gerardo, primo Episcopo Chanadiensi.*

⁸⁾ Minderre nézve l. *Csanád* monographiánkat a *Tört. Adattárban* III, 104—105. ll. Péterffy

Mit még ezenkívül e monostorról tudunk az, hogy ez mind nagyságra, mind külső fényre, mind pedig vagyoni felszerelésére nézve túltett a csanádi régi monostoron és egyházon. Sz. István király ugyanis nagyszerű adományaival gazdagította a lelkes egyháznagy alapítványát, többi között ezer márkával járulván költségeihez és ajándékaival nemcsak felékesítvén. Az Isten anyjának tiszteletére még oltárt is emelt s az elébe ezüst füstölőt akasztta, melynek szolgálatára két élemedett korú embert rendele vigyázni, hogy ott a tömjén illata a nap egyetlen órájában se hiányozzék.¹⁾ De öregbiték az alapítványt másrészt a hitbuzgó hivek is.

Tovább hallgatva a legenda tudósításait, megértjük, hogy sz. Gellért ezenkívül még egy másik egyházat is építtetett Csanádon, és pedig a Bold. Szűz Mária tiszteletére. »Miután az Isten embere — mondja világosan a sz. életirat — az egész csanádi egyházmegyét Krisztus hitére térítette s a székesegyházat Szent György vértanu tiszteletére fölépíttette, valamint a boldogságos szűz monostorát a Keresztelő Szent János egyháza tözsomszédságában temetőhelyéül hasonlóan fölépíttette, és ez egyházakat Szent István király által sok jószággal gazdagon adományoztatta, szent lélekkel teljesen, Szent István király halála után tizenegyed évre így járula a vértanuságra.«²⁾ De ott is, hol a legenda sz. István kegyes adományait elősorolja, világosan megkülönbözteti azon ajándékokat, melyeket ő a Szent Szűz monostorának és aztán Sz. György monostorának juttatott. »A Szent Szűz monostorának pedig — mondja ugyanis — hol magának (t. i. Gellért) temetkező helyet választott vala, ez alkalommal a király urtól ötszáz márkát kapa, tíz vég biborral és ötven vég posztóval, a királynétól pedig négy vég bibort és ugyanannyi vég bársonyt. Szent György vértanu egyházának munkájára is ezer márkát ígére, s azt még élete napjaiban ígérete szerint tökéletesen le is fizette.«³⁾ Ennélfogva nyilván helytelenül állítja Henszlmann, hogy a sz. János templomából lett később a sz. Mária tiszteletére felszentelt apátsági templom,⁴⁾ és még helytelenebbül állítja a legújabb megyei schema-

nézve pedig, ki azt állítja, hogy az esztergomi Breviarium is úgy beszél, mint Pázmány (*Sacra Concilia* II, 273. sub VV.*) azt jegyezzük meg, hogy a *Lectioes de S. Gerardo Episcopo et Martyre*, a mint azok a XIII. századbeli esztergomi breviariumban előfordulnak, ezt bizony szóval sem teszik. A lectio V. említi a Sz. György-monostor alapítását, de nem mint benzés-monostorét. (Endlichernél: *Monum. Arpad.* p. 203.)

¹⁾ Beatus autem Rex Stephanus ipsam nobiliter dotatibus muneris exornavit, in quo monasterio aram ad honorem Dei genitricis erigens, et ante ipsam thuribulum argenteum fixit, duos provectos etatis adhibens homines in ministerio ad vigilandum, quatenus ad nullius hore spacium ibi odor Thymiamatis deest. Másutt pedig: Ad opus quoque Sancti Georgii martiris mille marcas promisit, quas in diebus suis integraliter juxta promissum adimplevit. (*Vita S. Gerardi.* Cap. XIII. in Cap. XVI. Batthyánnál: *Acta et Scripta.* pp. 331. 340. Endlichernél: *Monumenta Arpadiana.* pp. 221. és 224. Szabónál: *Emlékiratok a magy. kereszténység első századáról.* 71. és 75. ll. L. azonkiv. a XIII. századbeli esztergomi Breviariumban a *Lectioes de S. Gerardo Episcopo et Martyre.* Lectio V. Endlichernél i. h. 203. l.)

²⁾ Cumque vir Dei totam provinciam Chanadiensem ad fidem Christi convertisset, ecclesiamque cathedralem sub honore sancti Georgii martiris consummasset, nec non monasterium beate virginis in contiguo ecclesie sancti Joannis Baptiste pro sua sepultura similiter consummasset, eamque per sanctum Regem Stephanum nobiliter multis possessionibus dotari fecisset, plenus spiritu prophetico, anno undecimo post mortem sancti regis Stephani hoc ordine ad martirium accessit. (*Vita S. Gerardi.* Cap. XIX. Batthyánnál i. h. 346. Endlichernél i. h. 227. l. Szabónál i. h. 79. l.)

³⁾ Monasterio autem beate Virginis, ubi sibi locum sepulture elegerat, illa vice quingentarum marcarum summam a Domino rege obtinuit, cum decem peciis purpurarum, vel quinquaginta peciis pannorum, a regina vero quatuor pecias purpure, ac totidem sindones. Ad opus quoque Sancti Georgii martiris mille marcas promisit, quas in diebus suis integraliter juxta promissum adimplevit. (*Vita S. Gerardi.* Cap. XVI. Batthyánnál i. h. 340. Endlichernél i. h. 224. Szabónál i. h. 75. l.)

⁴⁾ *Archaeologiai Közlemények.* VIII. köt. I. füz. 13. l.

tismus, hogy a kezdetben Sz. Gellért által Sz. György tiszteletére épített Sz. György-apátságból lett a Sz. Gellért-vagyis a Bold. szüz-Mária-apátság!¹⁾ valamint nem egészen jól különböztet ugyancsak a legenda alapján Szabó Károly, midőn sz. István korára nézve Csanádon csak a Sz. György- és a Szüz-Mária-monostort létezettnek állítja²⁾; de helyesen írta volt Túróczi, hogy a Szent-György-bazilikán kívül Csanádon még más Mária-egyház is létezett.³⁾

Ezen Mária-egyházba és nem Sz. Györgyébe⁴⁾ lőn Sz. Gellért holtteste, miután az a Vatha-lázadók által szenvedett elvérzése után 7 éven keresztül a budai Mária-egyházban eltemetve volt, — eltakarítva. A *Vita S. Gerardi* ugyanis elmondja, hogy miután Sz. Gellért teste, ott, a hol eltemették vala, hét esztendeig a föld alatt feküdt, Maurus csanádi püspök és Filep a boldogságos szüz csanádi monostorának apátja, kit Szent Gellért még életében tett vala apáttá az említett monostorban, Endre királyhoz menének, a csanádi püspökségbeli nemesek sokaságával, kérvén, hogy Szent Gellért vértanu testét, mely a boldogságos szüz kápolnájában Pesten volt eltemetve, engedje meg szabadjon átvinniök a marosi székhelyre. . . . S a mint a Maroshoz érkeztek . . . ott aztán Filep apát a kanonokokkal és barátokkal papi díszbe öltözve a szent testet fölemelvén nagy körmenettel a boldogságos szüz monostorához vivék, melyet éltében még maga épített vala temető helyéül a Keresztelő Szent János egyháza mellett. És versenygés támada Filep apát és a kanonokok között. Mert a kanonokok azt mondják vala, hogy a székes egyházban kell eltemetni; ellenben Filep apát, az apostoli szék megegyezése következtében, melyet a férfit még életében kieszközölt vala temető helye iránt, azt mondja vala, hogy a boldogságos szüz monostorába temessék. Végre is a kanonokok a sz. testet először Szent György egyházához vivék, de semmiképen nem bírák letenni, nem is engedte magát letetni, csak azon helyen, hol temető helyét választotta vala. Úgy hogy azok, kik a Szent Mihály lovát viszik vala, akaratlan mennek vala, követve a csudát, a merre viszi vala őket. S a mint az említett temető helyhez érkeztek, a sz. test vivőire oly súly nehezedett, hogy a mint később mindegyik beszéli vala, ha ez elnehezedés rajtok útközben esett volna, a testet ott hagyták volna. Azután, minthogy a nép sokasága miatt a testét el nem temethették, de néhány héten át az egyházban még isteni tiszteletet sem tarthattak, tanácsot tartva lakomát adának a népnek, s míg a nép ebédelni ment, az apát a püspökkel és barátokkal az ajtókat bezárva a szentséges testet kellő tisztelettel és hódolattal eltemeté. Azt az öltözetet pedig, melyben megölték vala, melynek kámzsája vala, mit más néven focusnak hívnak, teveszór köpönyegét, a követ, a melylyel agyonverték, daróc ingét és a korbácsot, melylyel testét sanyargatta vala, mind koporsójára helyezék⁵⁾.

¹⁾ L. az idézetet az 2. lap ⁶⁾ jegyzetében.

²⁾ »E monostort is Gellért Marosvártt, azaz Csanádon építette — írja ő — s így már Sz. István korában két monostor állt itt; az egyik Sz. György monostora a székesegyház mellett, a másik a Szüz Mária itt említett monostora.« (*Emlékiratok.* 75. l. 1. jegyz.) Kérdjük: hát a *Kereszt. Sz. János* monostora?

³⁾ *Stabat et aliud Virgini Matri Odeum sacrum...* Haec illa aedicula fuit, ex qua universam in Ungariam potissimum emanavit cultus Marianus. (*Ungaria suis cum Regibus.* I. 205.)

⁴⁾ Amint ezt tévesen Cherrier (*A magy. egyház tört.* 36 l.) és Schwicker (*Gesch. des Banats.* 44—46. ll.) állítják.

⁵⁾ Cum igitur septem annis corpus Sancti Gerardi, ubi tumulatum fuerat, sub terra jacuisset, Maurus episcopus Chanadiens, et Philippus Abbas monasterii beate virginis de Chanadino, quem sanctus Gerhardus adhuc vivens abbatem prefecerat in predicto monasterio abierunt ad regem Endre cum multitudine nobilium de episcopatu Chanadiensi petentes, quatenus corpus beati Gerardi Martiris, quod sepultum esset in

Később ugyanezen egyház nevezetes gyarapodást nyert. Ezt is a *Vita*-ból tudjuk, mely ezt következőleg adja elő: »Ezután Urunk ezerháromszázhatvannegyedik esztendejében a legistenfélőbb úrasszony, Erzsébet, Magyarország dicső király urának özvegye, miután bizonyos betegségéből Szent Gellért érdemei által felgyógyult vala, azért azon úrasszony, hódolatból melylyel azon Szent Gellért iránt viseltetik vala, Isten azon emberének monostorát épületekkel gyarapította és sok becses ékességgel és kelyhekkel díszesítette. Ezen kívül azon szent ereklyéinek fölvételére ezüstből és aranyból bámulatos mívű koporsót készített. Hasonlóan építtete ugyanazon monostorban egy ravatalt is oltárral együtt, melyeken a megnevezett évben a sz. vértanú ereklyéit úgy helyezé el, hogy nagyobb csontjait az ezüst koporsóra téteté a szentek némi ereklyéivel, kisebb csontjait pedig a daróczczal, korbácscsal és a köpönyeggel, melyben vértanúságot szenvedett, a márvány ravatalra helyezteté, kinek is emléke áldásban vagyon.«¹⁾

Arról is van tudomásunk, hogy ezen egyház »*menedék joggal*« birt, mert a legenda szerint »történt azon időben, hogy Csanád ispán egy embert megkötöztetett, kit is bűnéért bitófára vivének. Ez kiszabadulván azok kezéből, kik kötözve viszik vala, a boldogságos szűz monostorába beugorva megmeneküle. Szokt őt sebesen kergetve a monostor ajtajáig érnek, s mondják vala neki: megesett neked róka! menekedtél a vesztőhely töréből, s bőröddel együtt, melyet majd lehuznak rólad, verembe estél.« Min a nép között nagy nevetség támadt. Ezt a rabot osztán a monostornak adták egész életére harangozónak.«²⁾

A mi pedig a *káptalanokat* illeti, ősrégi volt természetesen a *székes-egyházi káptalan*

capella Beate Virginis in Pest, permittitur libere ad sedem Morisenam transferre. cumque ad fluvium Moros pervenissent. ibi Philippus abbas cum Canonicis et monachis induti ornamento sacerdotali cum magna processione sanctum corpus tollentes ad monasterium beate virginis, quod ipse vivens pro sepultura construxerat, juxta Ecclesiam Sancti Joannis Baptiste deduxerunt; factaque est altercatio inter Philippum Abbatem, et Canonicos, dicebant enim Canonici, quod in Ecclesia Cathedrali deberet sepeliri; e contra Philippus abbas autoritate apostolica, quam vir vivens procuraverat, pro sepultura sua, dicebat sepeliri in monasterio Beate Virginis, tandem primo Canonici sanctum corpus portantes ad Ecclesiam Sancti Georgii, et tamen nullatenus deponere potuerunt, nec se deponi permisit, nisi in loco memorato, ubi elegerat sepulturam, unde hy, qui feretrum portabant, ibant cum miraculo sequentes, quo ducebantur inviti, cum autem ventum fuisset ad predictum locum sepulture tanto pondere portantes sacrum corpus oppressi sunt, ut, sicut unusquisque eorum postea referebat, quatenus, si eis hoc gravamen in via accidisset, ipsum corpus reliquissent. Denique cum pre multitudine populi ipsum sepelire non possent, nec eciam divinum officium per aliquas septimanas in ecclesia explorare valerent, inito consilio fecerunt populo convivium, cumque convenissent ad manducandum, abbas cum episcopo, et monachis clausis januis corpus venerabile sepelierunt cum debita reverentia, et honore, habitum vero, in quo fuerat interfectus, habentem capucium, quod alio nomine floccus dicitur, palium de pilis camelorum, lapidem, quo obrutus est, cilicium, et flagellum, quibus castigabat corpus, hec omnia super sepulcrum ejus collocaverunt. (*Vita S. Gerardi* cap. XXI. Batthyánnál: *Acta et Scripta* pp. 353—55. Szabónál: *Emlékiratok* 84—85. ll.)

¹⁾ Post hec Anno Domini millesimo tercentesimo sexagesimo primo Deo devotissima Domina Regina Elizabeth, relicta Caroli regis Ungarie illustris domini, ex quo de quadam infirmitate sua per merita sancti Gerhardi convaluerat, ideo eadem domina ex devocione quam ad ipsum sanctum Gerardum habebat, monasterium ipsius viri Dei in edificiis extendit, et pluribus ornamentis preciosis et calicibus decoravit; insuper sepulcrum de argento et auro mirifici operis reliquiis ejusdem sancti relevandis parari fecit, tumbam vero similiter cum altari in corpore ejusdem monasterii construxit, in quibus in predicto anno beati martiris reliquias sic locavit, quod majora ossa ipsius poni fecit ad sepulcrum argenteum cum aliquibus reliquiis sanctorum, item minora ossa cum cilicio, flagello, et cappa, in qua martirizatus est, locari fecit ad tumbam marmoream, cujus memoria in benedictione est. (Batthyánnál i. h. p. 358—59. Szabónál i. h. 87—88. ll.)

²⁾ Accidit autem eo tempore, quod Chanadinus comes haberet quendam vinctum, qui pro reatu suo ad patibulum duceretur, qui evadens manus eorum, qui ipsum vinctum ducebant, in monasterium beate virginis insiliens evasit, qui eum velociter subsequentes, usque ad ostium monasterii venerunt, dicebantque ei, bene tibi vulpecula, que laqueum perdicionis evasisti, et cum pelle, qua spoliebaris, in foveam introisti, ex quo factus est

talán, mely eleinte, — mint mondva volt — Sz. János monostorában székelt, utóbb pedig a Sz. György-monostor felépülte után ide költözködött. Vagyoni viszonyairól, személyzetéről és sorsáról meglehetősen informálva vagyunk, de mindezeket itt részletenként felhozni, célunk érdekében nem szükséges.¹⁾

Ezen székes-egyházi káptalan mellett még egy másik káptalan is létezett Csanádon. Ez a Sz. Üdvöztőről volt elnevezve s említetik okiratainkban.²⁾ Mikor? s ki által lőn alapítva? okiratok hiányában biztosan meghatározni nem tudjuk; csak hozzávetőleg állítatik, hogy az a vituhui apátság helyén már 1219-ben lett volna a csanádi püspök által alapítva és a székesegyház káptalanának tagjai közül benépesítve.³⁾ Tény, hogy már az Árpád-korszak folytán e néven csakugyan előfordul diplomáinkban⁴⁾, s tény, hogy a csanádi püspök, Honorius pápa és András király tudtával a székesegyházi káptalanból helyezett a megszökött vituhui fekete barátok monostorába kanonokat, sőt magának a káptalannak beleegyezéssel nekik még birtokokat is engedett át⁵⁾, és tény végre az is, hogy a magyar episcopatus részéről folyamodás nyújtatott be Rómában a saeculárizált apátságnak ily módon káptalanná történt átídomítására vonatkozó jóváhagyás végett, mit Honorius pápa örömmel teljesített is.⁶⁾

Akármiként legyen különben a dolog, annyi bizonyos, hogy e káptalan elég

risus magnus in populo, idem vero vinctus datus est monasterio pro pulsatore cunctis diebus vite sue. (*Vita S. Gerardi* cap. XVI. Batthyánál i. h. p. 341. Endlichernél i. h. p. Szabónál i. h. 75—76. ll.)

¹⁾ Ezekre nézve l. a tüzetes adatokat *Csanád* monographiánkban. (*Tört. Adattár*. III. kötet.)

²⁾ Oltványi Pál a *Megváltóról* nevezett csanádi káptalannak mondja (*Birtokviszonyok* 63. l.), a mi azonban a diplomatikai nyelv értelmének nem a legcorrectebben felel meg. Okiratainkban ugyanis szó van a *S. Salvatoris* és nem a *S. Redemptoris* capitulumról. Jerney (*A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története*. pag. 43.) és az *Egyet. Magy. Encyclopädia* terminológiája azért helyesnek mondandó. (VIII. k. 131. l.)

³⁾ L. Oltványi István: *Annales Capituli Cath. Eccles. Csanád*. MSS. §. 17. Oltványi Pál: *Birtokviszonyok*. 63—64. ll. *Egyet. Magy. Encyclopädia*. VII. 131. l. Itt azonban 1219 helyett tévesen 1209 áll.

⁴⁾ A csanádi káptalan egy 1288-ik évben kiállított biznyságlevele záradékában előző *Augustino Preposito Ecclesie Sancti Salvatoris*. (Az eredeti böhártyás oklevél a budai kamarai levéltárban őriztetik s onnan közölte Dr. Wenzel: *Árpád-kori új okmánytár*. IX. 486.) Ugyanőre vonatkozik még két másik oklevél is 1277-ből (L. azokat is Wenzelnél: *Árpád-kori új okmánytár*. IX. 187. és u. o. 188. Azonkiv. v. ö. *Tört. Adattár*. III, 24.¹⁾ jegyz.) Oltványival és F. V.-val e szerint nem mondhatni, hogy a pápai tizedszedők lajstromában 1333-ban volna első nyoma. (*Birtokviszonyok*. 63. l. és *Egyet. Magy. Encyclopädia*. VII, 131.) Ami pedig a következő korszakot illeti, nyoma van annak a csanádi káptalannak egyik 1332-ik évi okirata záradékában. (A gróf Zichy-család okmánytára. I, 393.) A pápai dézsmaszedők jegyzékében Theinernél. (*Monumenta Vet.* I, 563.) A római kincstári jegyzőkönyvekben. (Praynál: *Specimen Hierarchie*. II, 296. d. alatt. Batthyánál: *Series Eppor. Chanad.* p. 88. t. alatt. L. *Tört. Adattár* III, 297. A csanádi *Schematismus* p. 10. Oltványit: *Birtokviszonyok* 63. l.) Hunyadi Jánosnak egy 1449. évi okiratában (*Gyulafehérvári orsz. levéltárban*. Comit. *Csanád*. Cista *Colos.* Fasc. V. Nr. 2.); az orodi káptalannak egy 1450. évi relatorialis okiratában (U. o. i. h.); V. László királynak egy 1456. évi diplomájában (U. o. Fasc. V. Nr. 1.); Mátyás királynak egy 1458-ik évi okiratában (U. o. i. h.); Zsigmond királynak egy 1399-ik évi okmányában (U. o. Comit. *Csanád*. Cista *Colos.* Fasc. V. Nr. 4. és *Tört. Adattár*. II, 255.); a csanádi káptalannak egy 1411. évi hártya-okiratában (U. o. Cista *Maramoros*. Fasc. IV. Nr. 5. és *Tört. Adattár*. II, 214.) és ugyanannak egyik 1469-ik évi okiratában. (*Gyulafehérv. orsz. levélt.* Centuria U. Nr. 54. és *Tört. Adattár* II, 353.)

⁵⁾ Honorius pápa erre vonatkozó okiratát l. Theinernél: *Monumenta Vetera*. I, 22—23. és *Tört. Adattár*. III, 222—223.

⁶⁾ Erre vonatkozólag l. Fejér: *Cod. Dipl.* III, 314, és VIII, 98. Theiner: *Monumenta Vetera*. I, 70. Azonkiv. v. ö. Oltványival: *Birtokviszonyok* 65. l. és saját monographiáinkkal a *Tört. Adattárban*. III, 223.

vagyonos,¹⁾ elég népes²⁾ volt s hogy szorosb összeköttetésben állott a székesegyházzal, illetőleg annak lévén mintegy alárendelve, vagyis hogy társas káptalan volt.³⁾

És ime ez az, mit a csanádi egyházakról és egyházi intézetekről tudunk. *Ezek szerint tehát létezett itt egy Kereszt. Sz. János-monostor, egy Sz. György székes-egyházi káptalan, egy Bold. Szűz-Mária-egyház és egy Sz. Üdvözítőről elnevezett társas káptalan.*

V.

Látva ekként a Csanádon kezdettől fogva keletkezett apátságokat, káptalanokat és egyházakat, most már eldöntendő a főkérdés: *Létezett-e egy Sz. Gellért-apátság, mely másként Sz. Bernát-apátságnak is nevezetett? hol nyomozandó a Sz. Gellért-apátság? Hogyan szülemlett meg az anachronistikus állítás?*

A mondottak után világos, hogy egy Sz. Bernát-apátságról egyáltalán semmi szó sem lehet, a Sz. Gellért-apátságra nézve pedig azonképp világos, hogy ez elnevezés csak átvitt értelmű, mely nem alapul reális egyházzedication. Szent-Gellért apátságról csak úgy lehetne szó, ha egy valóságos apátság létezett volna, melynek egyháza Sz. Gellért tiszteletére fel lett volna avatva, ami természetesen már csak azért sem volt lehetséges, mert maga Gellért alapította azt s önmagát szentül csak nem illesztheté oltár felé. De későbbi időkben sem alapított ily apátság, legalább erről sehol semmi legcsekélyebb nyom sem kerül elő, különben is bizonyos, hogy ugy a Vita-ban, mind az okmányokban előforduló Gellért-monostor alatt egyáltalán nem értetik későbbi alapítás. A Vita S. Gerardi Gellért-monostort tehát csak annyiban említ, amennyiben egy ilyennek alapítója Sz. Gellért; és amennyiben ezen egyházban Sz. Gellért holtteste eltakarított. Innét van, hogy Frank országbírónak és az orodi káptalannak közöltük okmányai a Vita S. Gerardinak és Nagy-Lajos adományának Gellért-apátságát nem így, hanem B. Szűz Mária apátságának nevezik s így kétségtelen, hogy a két kifejezés valóban azonos, amint azt már előbb állítottuk.

Ha már most azt kérjük: létezett-e csanádi Sz. Mária-apátság? csak azt válaszolhatjuk, hogy ily csanádi apátság sem létezett, mert sz. Gellért ezen alapítványa nem volt apátság, hanem egyszerű egyház. Épen azon körülménynél fogva, mivel alapítója azt magának temetkezési helyül választotta, azt hihetjük, miszerint az csak kisded kápolna volt, mely a Sz. János-monostor apátságához tartozott.⁴⁾ És nem is mond ezen vélemény-

¹⁾ Tájékoztató ez iránt Zsigmond királynak egy 1399-ik évi okirata a csanádi káptalani levéltárban. Centur. IV. Nr. 71. (Onnan vette azt Oltványi István: *Annales Capit. Eccles. Csanád.* §. 27.) Továbbá a csanádi káptalannak egy jelentési hártya-okirata ugyanazon levéltárban (Oltványi Istv. *Annales* i. h.); Hunyadi Jánosnak egy 1449-ik évi diplomája az orodi káptalan átiratában, mely a gyulafehérvári ország. levéltár. őriztetik (Comitat. Csanád. Cista Colos. Fasc. V. Nr. 2.); V. László királynak egy 1456-ik évi okirata Mátyás király átiratában ugyan csak a gyulafehérvári orsz. levéltár. (Com. Csanád. Cista Colos. Fasc. V. Nr. 1.); Mátyás királynak egy 1458-ik évi felmentő hártya okirata a gyulafehérv. orsz. levéltár. (Comit. Csanád. Cista Colos. Fasc. V. Nr. 1.) Egy 1483-ik évi okmány a csanádi káptalani levéltárban. (Cent. IV. Nr. 71. Oltványi I. *Annales*. §. XXVII. ad an. 1483 és Oltványi Pál: *Birtokviszonyok*. 66. l.) Egy másik csanádkaptalani eredeti okmányt említ, mint a csanádi kápt. levéltárban Temesvárt létezött Oltványi István (*Annales Capituli*. §. XXVII. ad an. 1453.) és Oltványi Pál (*Birtokviszonyok* 66. l.)

²⁾ A káptalani tagok számát némelyek 10—12-re teszik. V. ö. Oltványi Pál: *Birtokviszonyok* 68. l. Prépostjai közül okmányokból négyet, kanonokai közül pedig szintén négyet ismerünk.

³⁾ Ez is okiratilag kimutatható.

⁴⁾ L. Csanád monographiáját a Tört. Adattárban III, 105—106. ll.

nek ellent semmi sem, legkevésbé pedig maga a *Vita S. Gerardi*, csakhogy terminológiáját nem szabad félreérteni. Mert igaz ugyan, hogy ebben Sz. Gellért Mária-alapítványa egyre *monostornak* mondatik¹⁾, ám éppen a szigorú kritika követelménye, hogy e kifejezést ne vegyük betű szerinti értelemben. Tudjuk, hogy a *monostor* nevezetnek régi időben, a közéletben ép úgy mint az irodalomban igen tág értelme és alkalmazása volt.²⁾ *Monostornak* neveztetett a püspöki székesegyház, a basilika³⁾; *monostornak* mondatott az egyes barát cellája⁴⁾, ép úgy mint a szerzetesi társadalmat magában foglaló kolostor, a tulajdonképi coenobium⁵⁾; *monostornak* hivatott minden kolostori egyház⁶⁾, de egyáltalán is minden egyház⁷⁾, és *monostoroknak* irattak főleg a basilikák szomszédságában épült ká-

¹⁾ Így a XVI-ik fejezetben háromszor; a XIX-ikben egyszer; a XXI-ben háromszor; a XXII-ikben egyszer és a toldalékos XXIII-ikban kétszer. (Batthyánál pp. 340. 341. 346. 352. 354. 457. 359. Endlichernél pp. 224. 225. 227. 230. 231. 233. 234. Szabónál pp. 75. 76. 79. 84. 85. 86. 88.)

²⁾ Erre figyelmeztet Henszlmann is. (*Archaeologiai Közlemény*. VIII. I., 12. *) jegyz.)

³⁾ Erre vonatkozólag írja Dufresne: *Monasterium saepe sumitur pro Ecclesia cathedrali*, quod plerisque in Ecclesiis Cathedralibus Monachi, non ut hodie Canonici, olim sacra munia obirent: unde usu servato etiamnum in Germania Cathedrales Ecclesiae dicuntur *Munster*, ut observant Nebridius Mundelheimius. Ep. 17. *Antiq. Monast.* et Gretzerus Lib. I. *Observat. ad Vitam S. Willibaldi*. c. 17. Ita Ecclesias Cathedrales Atrebatensem et Cameracensem *Monasterii* nomine donat Baldricus Noviom. Lib. III. c. 4. et 48. Sic perinde Marianus Scotus an. 1081. Ecclesiam Cathedralis Moguntiae *Monasterium Episcopale*; Dodechinus an. 1137 *Monasterium principale* vocant. *Monasterium* Cathedralis Ecclesiae apud Philippum Eystetensem in *Vita S. Willibaldi* c. 38. §. 5. pro ipsa Ecclesia seu Basilica, ubi de caeca quadam: »Et statim properans sine ductore ad monasterium Cathedralis Ecclesiae, S. Willibaldi perpetuam continentiam vovit.« Ubi monasterium Cathedralis Ecclesiae non est navis Ecclesiae, quod vult idem Gretzerus. In Tabul. S. Cyrici Nivern. Ch. 59. Hugo Episcopus Nivernensis Ecclesiam S. Cyrici *monasterium* vocat. (*Glossarium ad Scriptores mediae et infimae latinitatis*. Editio nova Parisiis 1733. IV, 895—896.) Probabilius forte — folytatja — quis existimaverit, Ecclesias Cathedrales ob id potissimum *Monasterii* nomine designatas fuisse, quod Canonici, qui in iis sacra munia obirent, sub Episcopo suo vitam a Monastica non multo diversam agerent; quare eorum habitatio Monasterium dicebatur, unde ad Ecclesias quibus addicti erant, quemadmodum a Monachis ad aedes sacras Monasteriorum, *Monasterii* nomen fluxit. Nec dubium certe quin vox *Monasterium pro Canonicorum domo interdum* usurpata fuerit. Marianus Scotus in *Chron.* ad an. 1058. »Podelbrunna civitas cum duobus *Monasteriis*, idest episcopatus et monachorum, feria sexta ante Palmas igne consumitur.« Idem narrat Trithemius in *Chron. Hirsau.* ad eundem annum, ubi, quod mire sententiam nostram firmat, Ecclesiam Cathedralis a monasterio seu Canonicorum domo distinguit. »Anno praenotato civitas Padelbronnensis in Saxonia cum duobus *Monasteriis Cathedralique Ecclesia majore*, feria sexta ante Palmas incendio miserabiliter conflagravit.« *Vita S. Berwardi Episc.* saec. 6. Bened. part. I. p. 224. »Duodecimo Kalendas Februarii nobile *Monasterium sanctae Hildenensemensis Ecclesiae*. . . . paene incendio perditum est. . . . Verum S. Dei Genitricis interventu . . . illud venerabile templum mansit incolume. (U. o. i. h.)

⁴⁾ *Monasteria* dicuntur *cellae* — írja ugyancsak Du Cange — in quibus unus degit Monachus. Ita Cassianus Collat. 18. c. 6. S. Hieronymus in *Vita Paulae*, S. Anastasius in *Vita S. Antonii* c. 9. S. Nilus narrat. 5. p. 77. etc. Isidorus lib. 2. de *Offic. Eccles.* cap. 15. Inter Coenobium et Monasterium ita distinguit Cassianus, quod *monasterium possit etiam unius Monachi habitatio nuncupari*. Coenobium autem non nisi plurimorum. (*Glossarium*. IV. 888.)

⁵⁾ *Monasteria* postea etiam ipsa *Coenobia* dicta. Synodus Romana sub Eugenio II. PP. an. 826. can. 27. »*Abbatessae per Coenobia, vel, ut hoc tempore nuncupantur, Monasteria tales constituentur.*« (U. o. i. h.)

⁶⁾ *Monasterium nuda pro Ecclesia Monasterii*. Iperius in *Chron. S. Bertini* part. 4. cap. 21. apud Marten. tom. 3. Aneed. col. 541. »Cumque corpus (Balduini) pars aliqua militum hic in Sythiu Monasterio juxta patrem vellet sepelire, Elstrudis comitissa ejus uxor cupiens cum illo in eodem loco incinerari, eum ad Blandinium transferri, et ibidem tumulari fecit anno Domini CMXVII. . . . Nondum enim erat licitum mulieribus hoc intrare Monasterium.« (*Glossarium* IV. 896.)

⁷⁾ *Sed et universim Ecclesiae omnes Monasteria* dictae. *Vita S. Protadii Episcop.* Vesontini n. 9.: »Corpus vero ejus (Sancti) delatum est ad B. Petri Monasterium. *Ea enim aedes non Monachorum, sed Parochialis est.*« Concilium Rotomagensis an. 1072. cap. 14. »Nuptiae non in occulto fiant, neque post prandium: sed sponsus et sponsa jejuni a Sacerdote jejuno in *Monasterio* benedicentur.« (Charta Petri Abb. S. Dionysii an. 1224. »De terra in qua fecimus Monasterium de Trapis edificari pro eo quod fecimus dirui vetus Monasterium, quod erat in castello nostro de Trapis.«) Ita S. Eulogius Lib. I. *Memorial*. SS. cap. I. Coenobium vocat, quod Basilicam paulo ante appellaverat. Vilharduinus num. 138. 139. »Le Mostier des Apostres, le Mostier sainte Sophie.« Vetus Gallicus Interpres MS. Codicis ad tit. de S. Trinitat. »Aucurs irent qui volaient estre enseve-

polnák, melyekbe holttestemek lőnek eltakarítva.¹⁾ Ezen tág értelemmel megegyezőleg tehát a *Vita S. Gerardi* is ugyancsak felváltva használja e kifejezést, mert hiszen egyik helyt írja: »S miután az Isten embere az egész csanádi egyházmegyét Krisztus hitére térítette s a székesegyházat Sz. György vértanú tiszteletére fölépítette, valamint a bold. Szűz monostorát a Kereszt. Sz. János egyháza tőszomszédságában temető helyétül hasonlóan fölépítette, és ez egyházakat Szent István király által sok jószággal gazdagon adományoztatta« stb.²⁾ Ime itt a bold. Szűz monostora említettik, a Kereszt Sz. János-monostor pedig csak egyháznak mondatik, holott valóságos monostor volt, maga a *Vita* is így nevezvén azt másutt.³⁾ Ugyancsak azonkép mondja később is: »Filep apát a kanonokokkal és barátokkal . . . a szent testet felemelvén nagy körmenettel a bold. Szűz monostorához vivék, melyet életében még maga épített vala temető helyétül a Kereszt Sz. János egyháza mellett.«⁴⁾ Majd Sz. György székesegyházát egy s ugyanazon fejezetben felváltva *főmonostornak*, *monostornak* és *egyháznak*⁵⁾, később pedig csak egyszerűen *Sz. György vértanú egyházának* nevezi.⁶⁾ És így nevezi egy helyt a különben mindig *monostornak* mondott Mária-alapítványt is csak egyszerűen *egyháznak*.⁷⁾

E szerint a monostor szó egyáltalán és különösen épen mit sem bizonyít állításunk ellenében. De fel is téve, hogy Sz. Gellért, ez alapítványa csakugyan apátság lett volna s benne Fülöp, az apát, kérjük, *mi lett hát akkor Kereszt Sz. János monostorából?* Azt kellene nyilván állitanunk, hogy az Sz. Gellértnek s káptalanának kiköltözte után üresnek hagyatott, a mit pedig még sem lehet állítani. Fülöp apát a benczésekkel Ker. Sz. János monostorában lakott, e monostor mellett állott a szűz Mária nevű mausoleum-egyház, mit tökéletesen igazolhattak volna az 1868-ik évi csanádi ásatának is, ha hogy ki nem derült volna, hogy a későbbi altemplomnak és szentélynek emelése az eredeti templomnak minden nyomát eltörölte, úgy hogy a két külön egyház alapzata már nem volt többé meghatározható.⁸⁾ Nem áll ennélfogva Bárány állítása, hogy Csanádon egy a Bold. Szűzről nevezett *apátság* lett volna⁹⁾; nem áll Szabó Károly¹⁰⁾ és Lányi-Knauz állítása¹¹⁾, hogy már Sz. István korában Csanádon egy Szűz Mária-monostor (vagyis tulajdonképi *apátság*) létezett; nem áll Fuxhoffer-Czinár állítása, hogy Csanádon egy, Sz. Gellért által alapított s a Bol. Szűzről elnevezett *apátság* állott fenn, melynek apátja a Szent

lis dedeus les Mostiers, si fu dit á l'Empereur, que nul lai ne doit cuider que les Iglises soient otroiées a cors d' homes etc.« Vetus Poeta MS. e Bib. Coissin: Uns vileius ala au Mostier, Soventes fois por Dieu proier.« (*Glosearium*. IV. 896.)

¹⁾ *Monasteria Agnello dicuntur capellae seu sacella circa basilicas aedificata, in quibus defunctorum corpora sepeliabantur, cum, ea intra basilicas ipsas sepelire nondum liceret.* Agnellus in *Vita S. Maximiani* cap. 2. apud. Murator. tom. 2. pag. 106. »Ad latera vero ipsius basilicae *Monasteria parva* subjunxit, quae omnia novis tessellis auratis, simulque promiscuis aliis calci infixis mirabiliter apparent. . . . *Monasteria vero parte virorum etc.*« Vide *Observationes ad Vitas S. Joh. Angelopti et Joh. II. ibid.* p. 70. et seq. ubi hi S. Paulini versus referuntur quibus haec sententia mire confirmatur: »Cellula de multis, quae per latera undique magnis, Adpositae tectu praebent secura sepultis, Hospitia.« (*Glossarium* IV. 888.)

²⁾ Cap. XIX.

³⁾ Cap X. ötször is *monostornak* írja. cap. XI. pedig kétszer.

⁴⁾ Cap. XXI.

⁵⁾ Cap XIII.

⁶⁾ Cap. XVI. Cap. XVII. Cap. XXI.

⁷⁾ Cap. XXI.

⁸⁾ Henszlmann: *Archaeologiai Közlemények*. i. h.

⁹⁾ *Torontál hajdana*. I. r. 90. lap.

¹⁰⁾ *Emlékiratok* 75 l. ¹⁾ jegyz.

¹¹⁾ *Magyar Egyháztörténet*. I. 367.

Gellért által kinevezett Fülöp volt; ¹⁾ nem áll kitűnő Henszlmannunk azon állítása, hogy Csanádon egy Szűz Mária tiszteletére felszentelt *apátsági* templom lett volna, *mely egy s ugyanaz a Ker. Sz. Jánoséval*²⁾, ámbár tagadhatatlan, hogy valamennyi között ő járul legközelebb a történeti igazsághoz, ³⁾ és nem áll végre Paur János⁴⁾, valamint Oltványi azon állítása sem, hogy a Sz. Gellért által alapított második Sz. György-féle (!) apátsági templomban levő Mária-oltárról és a Sz. Szűz iránt tanusított fogyhatlan buzgó tisztelet-ről ezen Sz. György tiszteletére épült apátság utóbb *Chanádi bold. Szűz, ugy Sz. Gellért-apátság* név alatt is említették fel az okmányokban⁵⁾ a mit a legújabb megyei schematismus is ekként állit.⁶⁾ A mondseei codex valóban semmi kétséget sem hagy fenn arra nézve, hogy említett írónk és a Névtár itt csakugyan újból tévednek. Hiszen a Sz. István által alapított Mária-oltár a *székes-egyházi* Sz. György-egyházban létezett, és ezen Sz. György-féle székegyház soha sem mondatik később *csanádi bold. Szűz apátságának*, bár ezt igen tévesen Cherrier is állította volt.⁷⁾ Ilyen oklevelet senki sem fog előmutathatni; mert a *bold. Szűzről* nevezett templom egy mind a Sz. György, mind a Ker. Sz. János templomától külön istenház, mely ez utóbbi tőszomszédságában — in contiguo ecclesie S. Joannis Baptiste állott.⁸⁾

Az apátsági epitheton e szerint szintén csak átvitt értelmű, *amennyiben t. i. ez egyháza benczések Sz. János-apátságához tartozott*. Így lesz érthetővé, hogy Fülöp benczés apát szerepel a *Vita*-ban mint ezen egyház előljárója. Ő apátja volt a Sz. János-monostornak, melyhez a B. Szűz egyháza is tartozott s ezt így értve, nem kénytelenítettünk felvenni, hogy Csanádon két benczés kolostor, illetőleg apátság létezett, mit ellenkező esetben mégis okvetlenül fel kellene vennünk.

Igy győződünk meg egyszersmind arról, hogy a különben oly roszul beszélő egyházi schematismusokat nem róhatni meg mulasztásról, midőn a sz. Mária csanádi apátságát külön rovat alatt fel nem említik. Fuxhoffer és Czinár e tekintetbeni szemrehányása tényleg minden alap nélküli.⁹⁾

És ezzel a kérdés — mint hiszszük alaposan és hitelesen — tisztába van hozva. Világos, hogy írónk többé sem a Sz. Gellért, sem a Sz. Bernát, sem a Bold. Szűz csanádi *apátságát* fel nem hozhatják. Világos, hogy a megyei schematismus csakis a Sz. János-apátságot, az Üdvözítőről és a Sz. Györgyről czimzett káptalanokat s illetőleg a Sz. György-prépostságot registrálhatja valamint csakis egy Bold. Szűz Mária-*egyházról* szólhat, mely a Sz. János-apátsághoz volt csatolva. Világos, hogy akár egy Sz. Gellért, akár egy Sz. Bernát, akár pedig egy Bold. Szűz csanádi apátságának czimét az apostoli fejedelem által nem lehet adományoztatni, mert egy ily adományozás merően történeti jogalany nélküli s így — teljesen anachronistikus. De amit mindezek helyett adományozni lehet, az a Kereszt.

¹⁾ *Monasteriologia*. I. 199—201.

²⁾ *Archaeologiai Közlemények*. VIII. k. I. f. 13. l.

³⁾ Non omnia possumus omnes; ha tévedtem, nem lévén magam bővében az eredeti okmányoknak, Fuxhoffer oka, ki ily okmányok tanuságával élt, és kit jó hiszemben követtem. Henszlmann.

⁴⁾ *Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében*. 48. l.

⁵⁾ *Birtokviszonyok* 91. l. 10. §.

⁶⁾ Pag. 30.

⁷⁾ *A magy. egyház története*. 36. l.

⁸⁾ V. ö. *Tört. Adattár*. III. 106. l. ¹⁾ jegyz.

⁹⁾ *Abbatiae hujus* — írják — in Schematismo regni Hungariae, et eo Dioeceseos Csanadiensis nulla mentio. (*Monasteriologia*. I. 201.)

Sz. János apátságának czíme, mely eddig még soha sem lőn alkalmazva, ámbár jogalanyáról maga a történelem kezeskedik. *És világos végre, hogy a jövő ásatások Csanádon nem tűzhetik feladatukká ama sok apátság alapfalainak felkutatását, melyekről történetkönyveink regélnek!* Nem tudjuk ugyan, hogy az 1868-ban lerombolt ó-templom helyén épült új templom mennyire engedné e területen az ásatást: *de pillanatig sem kételkedünk azon, hogy az alapos archaeologiai kutatás fényes igazolását fogná képezni az összhangzó történeti bizonyítékoknak.*
